

ΓΝΩΣΤΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΑΙΣΜΑΤΩΝ *

Εἰς τὰς εἰκόνας τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, τὰς ὁποίας ἐκθέτει πρὸ ὑμῶν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν πεντηκονταετοῦς δράσεως αὐτοῦ, ὁ φιλολογικὸς σύλλογος Παρνασσὸς ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ σκιαγραφήματα ἐκείνων, ὅσοι ἔτυχε νὰ εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῆς πολυπληθοῦς λαϊκῆς ομάδος, τῆς ὁποίας ἔργον εἶναι τὸ θυμάτιον οἰκοδόμημα τῆς δημώδους ποιήσεως. Διότι ὁ σκοπὸς τοῦ συλλόγου δὲν ἦτο μόνον ἡ ἐπιτέλεσις εὐσεβοῦς καθήκοντος, δὲν ἤθελεν ὁ σύλλογος νὰ ἀποδώσῃ μόνον φόρον τιμῆς καὶ ἀγάπης εἰς τοὺς ἄνδρας ὅσοι μετὰ τὰς εὐγενεῖς προσπάθειάς των πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ καλοῦ, ἂν δὲν ηὐτύχησαν οἱ κλειστοὶ νὰ ἀνέλθουν εἰς τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τῆς τέχνης καὶ νὰ προσδώσουν εἰς τὰ ἰδεώδη αὐτῶν εὐπεριγράφους μορφὰς καὶ ἁρμονικὴν ὁλομέρειαν, ἠδυνήθησαν δ' ὅμως νὰ δονήσουν τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ γενεάς, ἀπὸ τῶν παραμονῶν τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως μέχρι τῆς χθές. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς τοῦ συλλόγου ἦτο προσέτι καὶ νὰ συντελέσῃ, ὅπως γίνουν γνωριμώτεραι εἰς ὅλους αἱ προσπάθειαι αὐταί, ὅπως ἡ ποιητικὴ δημιουργία τοῦ ἔθνους ἐξετασθῇ κατὰ πάσας αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις, καὶ ἀφοῦ τὸ διάγραμμα τῶν διαλέξεων ὠρίσθη τόσον εὐρὺ, εὐνόητον ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ παραμείνουν ἀμνημόνευτοι καὶ ἐκείνοι, τοὺς ὁποίους ἡ κοινὴ συνείδησις ἐπεκράτησε ν' ἀναγνωρίζῃ ὡς κρατίστους ποιητάς, οἱ ποιηταὶ τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων.

Ὁ περιορισμὸς δ' ὅμως κατὰ χρόνον τῆς ἐξετάσεως τοῦ σπουδαιοτάτου τμήματος τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἀφοῦ ἡ ὑποτύπωσις αὐτῆς δὲν ὑπερβαίνει οὕτω τὰ ὅρια περιόδου ἀρχομένης ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐνέχει μὲν τὸ πλεονέκτημα τῆς εὐκολίας πρὸς εὐσύνοπτον ἀπεικόνισιν, διεγείρουσαν τὴν ἐφῆσιν πληρεστέρας γνώσεως καὶ παρέχουσιν τὴν ἀφειτηρίαν βαθυτέρας μελέτης ἀλλ' εἶναι ἀπρόσφορος πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ποιήσεως τοῦ λαοῦ. Διότι, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ ἱστορικὰ ἄσματα, ὁ χρονικὸς προσδιορισμὸς τῆς γενέσεως

* Διάλεξις ἐν τῇ φιλολογικῇ συλλόγῃ Παρνασσῇ ἐν σειρᾷ διελέξεων περὶ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἐδημοσιεύθη ἰδιαιτέρως τῇ 1916.

τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσταθῆς καὶ ἀδέβαιος, διὸ ἢ ἐξέτασις τοῦ οὐσιώδους τούτου μορίου τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως κατὰ ἱστορικὰς περιόδους εἶναι ἀνέφικτος τοῦλάχιστον ἐν τῷ παρόντι. Ἡ δημώδης ποίησις ἐμφανίζεται πρὸ ἡμῶν ἐνιαία καὶ ἀχώριστος, ἢ δὲ κατατεμάχισις κινδυνεύει νὰ παραμορφώσῃ καὶ καταστρέψῃ τὴν εἰκόνα αὐτῆς. Ἄλλως δὲ ἢ δημώδης ποίησις, ὡς ἀδάμας πολυέδρος, τοσοῦτον ποικίλας παρουσιάζει ὄψεις, τῶν ὁποίων ἐκάστη πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἐπιμελῶς, ὥστε, ὅπως λάθωμεν σαφῆ ὅπωςδῆποτε ἔννοιαν αὐτῆς, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐμμείνωμεν ἐντὸς τῆς στενῆς περιοχῆς μιᾶς διαλέξεως. Διὰ νὰ σχηματίσωμεν εὐκρινῶς τὴν ἔννοιαν τῆς δημώδους ποιήσεως καὶ δυνηθῶμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν προσηκόντως τὴν ἀξίαν αὐτῆς, χρειάζονται ὄχι μόνον ἡ αἰσθητικὴ ἀνάλυσις τῶν ᾠσμάτων καὶ ἡ διαγραφὴ τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ διατύπωσις τοῦ ἐμφαινομένου ἐν αὐτοῖς χαρακτῆρος τοῦ ἔθνους, ἢ ἀναζητήσεις τοῦ χρόνου τῆς δημιουργίας ἐκάστου αὐτῶν, ἢ τῆς ροπῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ ἡμέτερος ἐπὶ τῶν ἄλλων λαῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς ἐπιρρέας τῶν ξένων λαῶν εἰς τὸν ἡμέτερον, πρὸς καθορισμὸν τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν δικαιούται νὰ καταλάβῃ ἡ δημώδης ἐλληνικὴ ποίησις εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν. Θὰ ἐχρειάζετο περὶ αὐτῆς νὰ μελετηθῇ κατὰ βάθος καὶ συναφῆς πολύπλοκον ζήτημα, περὶ τοῦ ἂν καὶ κατὰ πόσον συνετέλεσεν εἰς τελειότητα ἀπεργασίαν τῶν δημοτικῶν αὐτῆς τῶν ἑλληνικῶν ἔργων, ὅπερ ἐχειρίζετο, ἢ ἂν τοῦναντίον παρατηρήσειε τούτο ὑψηλοτέρας ἐξάρσεις.

Ταῦτα εἶναι ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἄλλοι ἀρμοδιώτεροι ἐμοῦ δύνανται νὰ ἀναπτύξουν εἰς ὑμᾶς· ὁ δὲ ἔρανος, τὸν ὁποῖον ἔρχομαι νὰ συνεισφέρω εἰς τὴν ἐκλεκτὴν ταύτην πανδικσίαν τοῦ συλλόγου, εἶναι λιτὸς καὶ μέτριος συνιστάμενος εἰς θέμα ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, θέμα ἀποκλειστικῶς φιλολογικοῦ χαρακτῆρος. Θὰ ὁμιλήσω διὰ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους ποιητάς, οἱ ὁποῖοι προέκυψαν εἰς τὸ φανερόν καὶ ἔγιναν εἰς ἡμᾶς γνωστοὶ τυχαίως, κατ' ἀγαθὴν τινα συγκυρίαν διαρρηχθέντος τοῦ πέπλου τῆς ἀνωνυμίας, ὁ ὁποῖος περιβάλλει κατὰ κανόνα τὴν δημώδη ποίησιν. Ἐπικαλοῦμαι δὲ τὴν ἡμετέραν συγκατάθεσιν διὰ τὴν ξηρότητα τοῦ φιλολογικοῦ τούτου θέματος· ἀλλὰ μοὶ παρέχει τὴν ἐλπίδα ὅτι θ' ἀξιωθῶ τῆς εὐμενοῦς προσοχῆς ἡμῶν μόνον τὸ ἐνδιαφέρον, ὅπερ ἐγείρει ἢ ἀπροσδόκητος ἐμφάνισις μὲ τὸν στέφανον τοῦ ποιητοῦ ἀνδρῶν γνωστοτάτων, οἵτινες εἰς ἄλλα πεδία, ἀλλότρια τῆς ποιήσεως, ἔδρεψαν ἀφθόνους δάφνας.

Προκειμένου δ' ὅμως περὶ δημοτικῶν ᾠσμάτων ἐνδέχεται ἴσως νὰ προβληθῇ τὸ ἐρώτημα, ἂν εἶναι προσήκον νὰ γίνῃ λόγος περὶ γνωστῶν ποιητῶν αὐτῶν, ἀφοῦ τὴν ποίησιν τῶν ᾠσμάτων τούτων ἢ κοινὴ συνείδησις ἀποδίδει εἰς ἓνα ἀπρόσωπον καὶ ἀνώνυμον ποιητὴν, τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἀφοῦ ἢ δημώδης ποίησις θεωρεῖται ὄχι μόνον κτήμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ δημιουργία αὐτοῦ· ἀφοῦ οὕτω μόνον, ἂν θεωρήσωμεν δηλ. δημιουργία τοῦ

λαοῦ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, καθίσταται εὐεξήγητον πῶς ἐν αὐτῇ συναισθανόμεθα παλλομένην τὴν καρδίαν, ἐκδηλωμένους τοὺς μυχίους πόθους, διατυπούμενον ἀκίδδηλον τὸν χαρακτήρα τοῦ λαοῦ. Διότι τίς ἄλλος θὰ εἶχέ ποτε τὴν δύναμιν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἔθνους σύμπαντος εἰς μίαν ἑστίαν, ἀκτινοβολούσαν πιστὸν ὁμοίωμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἐπιφαίνονται βεδαιῶς ἐνίοτε εἰς τῆ πλείονες δαιμόνιοι ἄνδρες οἵτινες αἰρόμενοι ὑπὲρ τὸ πάτριον ἔδαφος γίνονται ἐξάγγελοι καὶ ὑποφῆται ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ἰδεωδῶν ἀπροσίτων εἰς τὸ πολὺ πλῆθος, διὰ τῶν δεσμῶν δέ, δι' ὧν ἐξακολουθεῖν νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως πρὸς τὸ ἔθνος των ἀποδαίνουσι σὺν τῇ χρόνῳ τροφεῖς καὶ διδάσκαλοι αὐτοῦ καὶ ἀνασύρουν αὐτὸ μέχρι τοῦ ὕψους, ἐφ' οὗ ἴστανται. Καὶ οὕτω τὸ ἔθνος ἐγκολποῦται τὰ ἰδεώδη τοῦ δαιμονίου ἄνδρος καὶ λαμβάνει συνείδησιν αὐτῶν ὡς ἰδίων, τότε δ' ἐκεῖνος ἀνακηρύσσεται διερμηνεὺς τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν. Μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια ἠύμοίρησαν νὰ γεννήσουν τοιοῦτους μεγαλοφυεῖς ποιητάς! Οὕτως ὁ Ὅμηρος, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἓν μόνον, ἀλλ' ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα, ὁ ποιητὴς ὁ ἐκπροσωπῶν ἐν ἀρχῇ τὴν διανόησιν μικρᾶς ἐπιλέκτου μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς τάξεως τῶν ἀριστέων, ἔγινε σὺν τῇ χρόνῳ, προσηγορευόμενος τὸς πολιτισμοῦ, ὁ ποιητὴς ὀλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι οὗτοι ποιηταί, ὅταν ἀνημπούρουσιν τὸ ἔργον των, καθενεστάτην ἔχουσαν ἐκφῆσιν πρὸς τὸν λαόν, εἰς τὴν σχεδὸν κεχωρισμένον αὐτοῦ καὶ μάλιστα διακρίνοντα εἰς τοὺς στίχους των ἀμυδρόταται ἀπηχῆσεις τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς ἔχουσαν δ' ὅταν προϊόντος τοῦ χρόνου ὀγκωθῇ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ, εἰς ὑστερωτέραν περίοδον ἀναπτύξεως, ὁ λαὸς διαπλάττεται οὕτως, ὥστε νὰ εἰσδέχεται καὶ διασπείρῃ τὴν ἀνταύγειαν τῆς αἴγλης τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δημοτικὴ ποίησις τοῦναντίον οὔτε προάγει οὔτε μεταβάλλει τὸν λαόν, δὲν ἐξυψώνει, δὲν ἐξωραΐζει αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον προβάλλει εἰκόνα αὐτοῦ ἀπαράμιλλον κατοπτρίζουσα πιστὸν ἰνδαλμα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς. Διὰ τίνος θαυμασίας δυνάμεως γίνεται τοῦτο κατορθωτὸν καὶ εἰς τινὰ πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὴν συντέλειαν ἔργου τοσοῦτο μεγάλης ἐπιβολῆς; Δυνάμεθα ἄρά γε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ποιητὴς τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, ἐν συνεργασίᾳ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον φιλοτεχνήσας τὴν ποίησιν αὐτοῦ, ἢ ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἄνθρωποι κοινοὶ καὶ ἄσχημοι, οὐδὲν ἔχοντες ἰδιάζον γνῶρισμα, τὸ ἐξαῖρον αὐτοὺς ὑπὲρ τοὺς πολλούς, ἀπειργάσθησαν ἰδίᾳ ἕκαστος ἐν τῇ ἑστῶ καὶ πλείονα τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων, χωρὶς ν' ἀποτυπώσουν εἰς αὐτὰ τὴν σφραγίδά τῆς ἰδίας αὐτῶν προσωπικότητος, χωρὶς νὰ διασπάσουν τὴν ἐνότητα καὶ ὁμοιομορφίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ἐν τούτοις μετ' ἴτης ἀριστοτεχνικῆς δεξιότητος διαγράψαντες εἰς τὰ ἔργα των τοὺς χαρακτήρας, ἐκφράσαντες τὰ πάθη καὶ προσδώσαντες μορφὴν συγκεκριμένην εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ λαοῦ;

* *

Προτοῦ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ κύριον θέμα ἡμῶν, κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ προσπαθῆσωμεν δηλ. νὰ εὕρωμεν πόθεν ἀναβλύζουν οἱ κρουνοὶ τῆς δημώδους ποιήσεως καὶ νὰ διακρίνωμεν ποῦ προπάντων ἔγκειται ἡ ἀρετὴ αὐτῆς. Ταῦτα προαπαιτοῦνται διὰ νὰ διευκρινηθῇ ὁ τρόπος τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, νὰ καθορισθοῦν οἱ λόγοι τῆς τελείας ἀπεργασίας αὐτῶν, νὰ δειχθῇ κατὰ πόσον εἶναι ὀρθὸν νὰ ὀμιλῶμεν περὶ γνωστῶν ποιητῶν ἐν τῇ δημοτικῇ ποιήσει καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ τὸ μέγεθος καὶ ἡ ἀξία τῆς συμβολῆς αὐτῶν εἰς ταύτην.

Ἐκ τῶν προτέρων δ' ὅμως δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς δόγμα ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι ὁ λαός, ὡς λαός, ὡς σύνολον, εἶναι ἀνίκανος νὰ συνθέσῃ ποίημα. Ἡ ὁμαδικὴ ποίησις εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον. Παρουσιάζουν μὲν αἱ λογοτεχνίαι πολλῶν ἔθνων παραδείγματα ἔργων προελθόντων ἐκ κοινῆς συνεργασίας, ἀλλ' εἶναι ταῦτα ἐξαιρέσεις ἐλέγχουσai παρέκκλισιν ἀπὸ κανόνων ἀπαρχβάτων τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γεννήματα ἀνάγκης τινὸς ἢ περιστάσεων ἀσχέτων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δικαιοῦνται νὰ προβάλλουν ἐξώσεις ἔργων τέχνης.

Πῶς δὲ γεννῶνται τὰ δημοτικὰ ἄσματα. Εἰς τῶν πολλῶν, ἔχων τὸ χάρισμα τῆς στιχοποιικῆς δεξιότητος καὶ τὸ μουσικὸν αἰσθημα ἀνεπτυγμένον, ὑπέκων εἰς ἐσωτερικὴν ὄψιν, ἐν στιγμῇ ἐξάρσεως, συνθέτει τὸ ἄσμα ταυτοχρόνως ἐξευρίσκων τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος ἢ προσαρμόζων εἰς γνωστά. Ἐν τῷ ἄσμα τοῦτο εὐκόλως παραλαμβάνει ἄλλος τῆς αὐτῆς μορφῆσεως καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅταν διατελῇ εἰς παρομοίαν ψυχικὴν διάθεσιν, διότι διαδύει ἐν αὐτῷ ἀποτύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων του ἐπιφέρων ἐνίοτε εἰς αὐτὸ ἀσημάντους μεταβολάς, διὰ τὴν ἀποκαταστήσῃ πληρεσιέραν τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἴδια συναισθήματα. Οὕτω δ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινὸν κτήμα· ἕκαστος τραγουδιστῆς ἰδιοποιεῖται αὐτὸν τρόπον τινὰ ἀνεπιγνώστως, τὸ ἰδιοποιεῖται ἀπλούστατα καὶ φυσικώτατα, καθόσον φέρεται ἀδέσποτον, καί, ὅπερ σπουδαιότερον, καθ' ὅσον εὕρισκει ἐν αὐτῷ τὰ πάντα γνώριμα, οὐδὲν δὲ ξένον ἢ ἀνώτερον τῶν ἰδίων νοημάτων καὶ συναισθημάτων, ἢ καὶ ἂν εὕρῃ τι τυχὸν ἀλλότριον ἢ ἀπρόσιτον εἰς αὐτὸν τὸ μεταβάλλει ἢ τὸ ἀποβάλλει. Εἶναι δὲ ἀδέσποτον τὸ τραγοῦδι, διότι ὁ πρῶτος δημιουργὸς αὐτοῦ δὲν κατείχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ ὄνομά του, ἀλλ' ἀμοιρῶν φιλολογικῆς φιλοδοξίας τὸ ἐποίησε, διότι τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἀνάγκη τῆς καρδίας του. Καὶ ἠδύνατο ὡς ὁ Τραγουδιστῆς τοῦ Γκαίτε νὰ εἴπῃ : «Τραγουδῶ καθὼς κελαδεῖ τὸ πουλὶ ποῦ φωλιάζει 'ς τὰ κλαριά, τὸ τραγοῦδι ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου εἶναι πλουσία ἀμοιβῆ μου». Ὁ δ' ἐπαναλαμβάνων τὸ ἄσμα ἰδιοποιούμενος αὐτό, κυρίως εἶπεῖν, δὲν σφετε-

ρίζεται ξένον πλοῦτον, ἀλλὰ μάλλον κάμνει χρήσιν κοινοῦ κτήματος. Διότι ὁ ποιητὴς καὶ τὰ συστατικά τοῦ ἄσματος καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐξωτερικῆς διαπλάσεως αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου τῶν παραστάσεων, τῶν γνώσεων, τῶν ἐμπειριῶν καὶ συναρμολογῶν σποράδην κεχυμένα ὕλικά, ἀφομοιωῶν καὶ ἀναχωνεύων αὐτά, δημιουργεῖ προσθέτων ἀσήμαντά τινα μόρια εἰς τὸν ἐθνικὸν θησαυρὸν τῶν παραδεδομένων, ὅταν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του διασκευάζῃ ἢ μεταπλάσῃ τὰ εἰλημμένα ἢ καὶ πλουτίζῃ αὐτά. Μεταβολὰς ἐπιφέρουν, ὡς εἴπομεν, καὶ οἱ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ἄσμα, μέχρις ὅτου λάβῃ τοῦτο τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Ἔθεν εὐλόγως δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ λαὸς ἀπεργάζεται τὴν ὀριστικὴν μορφήν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων. Ἄλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουν χαρακτηρὰ οὐσιωδῶς ἀρνητικόν, συνιστάμενον εἰς διορθώσεις, ἀφαιρέσεις ἢ ἐναρμογὰς. Οὕτω δὲ ὁ λαὸς παρουσιάζεται ὄχι ὡς παραγωγὸς δυνάμεις, ἀλλ' ὡς φθαρτικὴ, πάντοτε εἰσδεχόμενος καὶ οὐδέποτε δίδων, διότι ἡ κυριωτάτη συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημώδη ποίησιν εἶναι ἢ ἀποκάθαρσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν μὴ ὁμογενῶν στοιχείων. Ἡ παραγωγὴ εἶναι ὁ κληρὸς τῶν ὀλίγων, οἱ ὅποιοι ὡς δημιουργοὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν μὴ παραγωγὸν λαόν, καὶ νὰ πρέπει νὰ συγγέωνται πρὸς αὐτόν, ἂν καὶ ἐξέρχονται ἐκ τῶν στελέξεων του.

Πολλῶ μείζων εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, διατηροῦσα τὸ ἀρχαῖον χαρακτηρὰ αὐτῆς πάντοτε, εἰς τὴν ἀναπτύξασιν. Ποῦτος μὲν, ὅταν παραλαμβάνῃ ἔργα τῆς τεχνικῆς ποίησεως, ἐξαρχόμενα τῆς περιουσίας τῶν συνήθων αὐτῶν παραστάσεων, φανερὰ ἀντιθέτως κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἦττον τῆς ἀντιλήψεώς του. Ὁ λόγος, δι' ὃν οἱ λαοὶ παραλαμβάνει τοιαῦτα ἄσματα, εἶναι τὸ μέλος αὐτῶν. Ἐλκυόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ εὐληπτα καὶ τὰ διὰ τῶν στίχων ἐκφραζόμενα νοήματα, πού μὲν παραλείπων τὰ παντελῶς ἀκατάληπτα, πού δὲ ἀπλοποιῶν, καὶ ὄχι σπανίως παρανοῶν καὶ διαφθείρων· οὕτως ὥστε συμβαίνει ἐνίοτε μόνον ὄρθιον ν' ἀπομένῃ τὸ μέλος, οἱ δὲ στίχοι νὰ ἐπέχουν θέσιν ἐπουσιώδους ἐπικουρήματος τῆς μουσικῆς μεταβαλλόμενοι εἰς ἀδιανόγητα τερετίσματα. Δευτέρα δὲ περίπτωσις, ἀντίθετος ὅλως, παρουσιάζεται, ὅταν τὸ ἄσμα εἶναι ἔργον ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὑπερουντος εἰς τὴν στιχουργικὴν δεξιότητα καὶ εἰς σαφήνειαν ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων. Διαδίδεται μὲν τὸ ἄσμα, ὅταν δὲν στερῆται ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπαναλαμβάνοντες φιλοτιμοῦνται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν του διορθώνοντες καὶ περικομοῦντες αὐτό. Ἄν δὲ καὶ μεθ' ὅλας τὰς συντελεσθείσας μεταβολὰς ἐναπολειφθοῦν πλημμέλεια, ἔχουν συνείδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ἄσματος οἱ τραγουδοῦντες καὶ ὁμολογοῦν ὅτι δὲν ἔλαβε τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Ὁ φίλος καθηγητὴς κ. Ἀδαμαντίου ἀκούσας ποτὲ ἐν Τήνῳ τοιοῦτο ἄξεστον καὶ ἀκατάσκευον ἄσμα ἔλαβε περίεργον ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας του: «Ἀκόμα δὲν τὸ ταίριασαν οἱ κοπέλλαις τὸ τραγοῦδι· θὰ τὸ ταϊριά-

σουν τὸν ἄλλο χρόνο»· ὅτι δηλ. μόλις τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ λάβῃ τὸ τραγοῦδι τὴν ὀριστικὴν του διατύπωσιν.

Πλὴν τῶν ᾄσμάτων, ὅσα ὁ λαὸς ἐνστερνίζεται καὶ θεωρεῖ κτῆμά του, εἰς τὴν δημώδη ποίησιν καταλέγονται καὶ ᾄσματα εἰς στενωτάτην περιοχὴν κυκλοφορούμενα, διερμηνεύοντα δὲ τὰς ἰδέας καὶ τὰ φρονήματα ἢ πληροῦντα ἀνάγκας μικρᾶς ομάδος, ἐλαχίστου μορίου τοῦ ὅλου ἔθνους. Τὸ λοιπὸν ἔθνος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ξένον ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὰς ἀνάγκας, ὧν τὴν πλήρωσιν ζητοῦν, νὰ μὴ συμμερίζεται τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκφράζουσιν, ἀλλ' ὅμως ὡς οἰκεία πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ καὶ συντεθειμένα κατὰ τοὺς ὅρους τῆς δημώδους ποιήσεως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρισθοῦν τῶν κατ' ἐξοχὴν δημοτικῶν ᾄσμάτων. Τοιαῦτα λ.χ. εἶναι τὰ ἐργατικὰ ᾄσματα, τὰ διὰ τοῦ ρυθμοῦ ἐπιδοθηθῶντα εἰς ταχύτεραν συντέλεσιν τῆς ἐργασίας εἰς τινὰ ἐπιτηδεύματα καὶ κανονίζοντα τὴν τάξιν αὐτῆς· τὰ ἐπιχώρια, τοπικοῦ ἐνδιρφέροντος ᾄσματα, εἰς τὰ ὁποία δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ τὰ στασιωτικὰ ἢ φατριαστικά, ᾄσματα συνήθως ἐφήμερα καὶ θνησιγενῆ, ἀλλὰ μὴ ἀμοιροῦντα ἀξίας, ὅταν συμπέσῃ ὁ ποιητὴς αὐτῶν, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκφράσῃ σθεναρῶς τὰ συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ομάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Ἔπεσε κάποτε εἰς χειρὰς μου ἐν δευτέρῳ φυλλῷ ἐκδόσιν ἀνωνύμως ἐν Ἀθήναις τῷ 1879 καὶ ἐπιγραφόμενον: «Τὰ παράπονα τοῦ Γέρου Θόδωρου τοῦ κρητικοῦ». Ποιητὴς τοῦ ἀκ. στίχων 400 περίπου ᾄσματος ἔμαθον ὅτι εἶναι ὁ Γεώργιος Μανουσογιαννάκης Σφακιανός. Πᾶσιμα στενοῦ τοπικισμοῦ διαπνέει αὐτό, ἀχαλίνωτος δὲ ἐκρηγνύεται ἡ ἀγακτεία τοῦ ποιητοῦ κατὰ τῆς παραγνωρίσεως τῶν δικαιωμάτων τῶν Σφακιανῶν ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν Κρητῶν· εἴτε δίκαιον εἴτε παράλογον τὸ παράπονον καταπνίγει τὴν φωνὴν τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς συνέσεως. Δὲν ἤξεύρω, ἂν ἐψυχλόν ποτε πρὸς τὴν λύραν των τὸ ᾄσμα τοῦτο Κρήτες τῶν Σφακιῶν ἢ ἂν ἦτο πρὸς ἀνάγνωσιν μόνον προωρισμένον. Ἀλλὰ μὲ τόσον πάθος καὶ δύναμιν ἐκφράζει τὰ φρονήματά του ὁ ἄσημος ἐκεῖνος ποιητὴς, τόσην ζωὴν ἔχει ἢ τραχεῖα γλῶσσά του, ὡς ἀντίλαλος τῶν πατρῶν ὁρέων, τόσον βαθέως ἀποτυπωμένος εἶναι ὁ χαρακτήρ τῆς λαϊκῆς μουσικῆς εἰς αὐτό, οὐδὲν ἔχον τὸ δυσαρμοστοῦν πρὸς τὴν δημώδη ποίησιν, πλὴν ἴσως τοῦ μήκους του, ὥστε οὐδεὶς ἢ εὐρεθῆ, ὅστις νὰ μὴ τὸ ἀναγνωρίσῃ ὡς γνήσιον δημοτικὸν ᾄσμα.

Διότι τὸ κυριώτατον γνῶρισμα τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος εἶναι ἡ συμφωνία αὐτοῦ πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πολλῶν· οὐδὲν πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ ὑπερ-εξέχον τοῦ κοινοῦ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως οὐδὲ τὸ μαρτυροῦν τὴν παρέμβασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσωπικότητος χωριστῆς καὶ ἀνωτέρας. Ὁ ποιητὴς τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος πρέπει νὰ εἶναι εἰς τῶν πολλῶν δυσδιακρίτως συγχεόμενος εἰς τὸ ἀνώνυμον πλῆθος. Ἀλλὰ τούτου δεδομένου, πῶς ἐξηγεῖται τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως; Πῶς τὰ ἔργα

ἀπαιδεύτων καὶ ἀμορφώτων ἀνομολογοῦνται πολλάκις ὑπέρτερα τῶν δημιουργημάτων καλλιτεχνῶν τοῦ λόγου, οἵτινες τὸ ποιητικὸν χάρισμα αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνίσχυσαν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως; Ποῖον τὸ μυστήριον τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς ;

Ἡ ὑπεροχὴ τῆς δημώδους ποιήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκφαινομένην ἐν αὐτῇ ἀπλότητα καὶ ἀλήθειαν. Ἔχει τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀρετὴν, ἣ ὁποῖα ἐν ἄλλῃ περιοχῇ τῆς τέχνης, ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ ἢ ἐν τῇ προραφαηλικῇ, καταθέλγει τοὺς λεπτοὺς τεχνοκρίτας. Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διουγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἢ δημώδης ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προσκειμένη εἰς τὴν φύσιν δέχεται ἀκραιφνεστέραν τὴν τοιαύτην ἐντύπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ τὸ περίτεχνον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλή, ἀλλ' ἀκριβής, ἢ ὁ ἔκφρασις τῶν παθῶν ἀπερικόσμητος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθινή.

Ὅταν μεγάλα γεγονότα, ὅταν δεινὰ συμφορὰ ἢ ἀπροσδόκητοι εὐτυχίαί γενοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πάθῃ σφοδρά, ὅταν ἐξαιρετικὴ τις περίστασις ἐπιφέρει ὑπερεκχείλισιν προσωπικῶν συναισθημάτων, ἢ εἰλικρινῆς καὶ ἀπέριττος ἐκδήλωσις αὐτῶν συμβαίνει ἰσχυρῶς. Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρῶνει τὴν ἐλλείπουσαν τέχνην ἢ δὲ προσπάθεια ἐντονωτέρας ἐκδήλωσιν αὐτῶν διὰ τῶν ἀτελῶν μέσων. Ἐὰ ὅποια ἡμῶν ἐνὰ διαβάσει πρωτογενῆς καὶ ἀμορφος τέχνη, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐνίοτε μάλιστα συμβαίνει νὰ φέρῃ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τὸν Θρήνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν ἑπιμανουὴλ Γεωργιλᾶν, τὸν ὁποῖον πάντως συνέθεσε σύγχρονος τῆς ἀλώσεως λόγιος στιχουργός, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θρήνους τῶν συγχρόνων, τοὺς ὁποίους ἀνεῦρον εἰς κώδικας βιβλιοθηκῶν καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Κρουμβάχερ ὁ Ρουσσος καὶ ἄλλοι, πολλῶ ἀνώτερον καὶ ἐκφραστικώτερον εἶναι τὸ δημοτικὸν ἄσμα, τὸ ἀρχόμενον μὲ τὴν ὀδυνηρὰν κραυγὴν τῆς ἀπογνώσεως

Πῆραν τὴν Πόλην, πῆραν τὴν, πῆραν τὴ Σαλονίκη,
πῆραν καὶ τὴν Ἁγιά Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι!

καὶ τελειῶνον μὲ τὴν ἐξαγγελίαν τῆς θείας ὑποσχέσεως περὶ πληρώσεως τῶν ἐλπίδων τοῦ δυσμοίρου ἔθνους :

Πάλαι μὲ χρόνους μὲ καιροὺς πάλαι δικὰ σας εἶναι!

Τοιαῦτα δημιουργήματα ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν νὰ ἐπιζήσουν τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γενεάς, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδιδόμενα, νὰ συγκλονοῦν τὰς ψυχάς.

Ὅμοίαις συγκινήσεις μόνον μεγάλοι ποιηταὶ δύνανται νὰ προκαλέσουν· δυσκόλως δὲ ἡ τέχνη καὶ δοκιμωτάτων ποιητῶν παρέχει ἀποτελέσματα ὁ-

ποια δι' ἀπλῶν μέσων ἐπιτυγχάνει ἀνεπιγνώστως ὁ λαϊκὸς ποιητής. Ὅταν δὲ ποιηταὶ ἔχοντες συνείδησιν τῆς τοιαύτης δυνάμεως τῆς δημοτικῆς ποιήσεως προσφεύγουν εἰς τὰ μέσα αὐτῆς καὶ γράφουν ποιήματα ἔχοντα τὴν ἐπιφασιν τῶν δημοδῶν καὶ πάλιν τότε ἐξασθενίζει τὴν ἐντύπωσιν ἢ ἀτελῶς συγκαλυπτομένη ἐπιτήδευσις. Καθὼς εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀρχαϊστικῆς τέχνης, τὰ ἐπιμελῶς ἀπομιμούμενα ἀρχαϊκά, τὴν μίμησιν φανερῶνουν τεκμήρια περισσοτεχνίας, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγη ὁ νεώτερος τεχνίτης, οὕτω καὶ εἰς δημοτικοφανῆ ᾄσματα ἐξελέγχει τὴν ματαίαν προσπάθειαν τοῦ λόγιου ποιητοῦ ἢ παρατηρουμένη διαφορά εἰς τὰ νοήματα, εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, εἰς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν ἐνίοτε. Σὺς φέρω ἔν παραδειγμα. Εἶναι γνωστότατον τὸ κάλλιστον ᾄσμα «ὁ ἀποχειρετισμὸς τοῦ κλέφτη», τοῦ ὁποῖου ἡ ἀρχή :

Μάννα, σοῦ λέω δὲν μπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω.

Τὸ ᾄσμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν συλλογὴν τῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων τοῦ Ζαμπελίου τῇ 1851, ὑστερῶν εἰς τὰ *Τραγούδια Ρωμαίικα*, τὴν μεγάλην συλλογὴν τοῦ Passow, καὶ εὐρύτερα ἀναδημοσιεύθη πολλάκις, δὲν λείπει δὲ ἀπὸ κανέν σχεδὸν ἀναγνώστην βιβλίον τῶν σχολείων, περιλαμβανόμενον μετὰ τῶν ἄλλων δημοτικῶν, τὰ ὁποῖα προέγουν ταῦτα πρὸς παιδαγωγικοὺς σκοποὺς. Ἄλλ' ἐπιμελεσιτέρῳ ἔξεμασις αὐτοῦ καταδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι γνήσιον δημοτικόν. Ὁ ἀναγνώστης προσκρούει πρῶτα πρῶτα εἰς τὴν λέξιν *δουλεύω* ὁ λαὸς δὲν μεταχειρίζεται αὐτὴν εἰς τὴν σημασίαν, τὴν ὁποῖαν ἀπαιτεῖ ἡ ἔννοια τοῦ ᾄσματος ὁ λαός, ὅταν λέγη *δουλεύω*, ἐννοεῖ ἐργάζομαι ἢ ὑπηρετῶ ἐπὶ μισθῷ, δοῦλος εἶναι ὁ ὑπηρέτης καὶ δουλειὰ ἢ ἐργασία, τὴν δὲ ἀρχαίαν σημασίαν τοῦ δούλου ἔχει μόνον ἢ νεωτέρα λέξις *σκλάβος* καὶ τῆς δουλείας ἢ *σκλαβιά*. Ἡ ἀκυρολογία, ἐπισκοτιζουσα τὴν ἔννοιαν, ἐλαττώνει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ στίχου. Ἐπειτα ὀλίγον κατωτέρω προσκρούει ὁ ἀναγνώστης εἰς τοὺς στίχους:

Καὶ φύτεψε τριανταφυλλιά καὶ μαῦρο καρυοφύλλι,
καὶ πότιζέ τα ζάχαρη, καὶ πότιζέ τα μέσκο.

Τὸ καρυοφύλλι δὲν εἶναι μαῦρον, ἀλλὰ πράσινον· μαῦρα ἢμπορεῖ νὰ ὀνομασθοῦν τ'ἀπεξηραμμένα ἄνθη τοῦ εἰς τὸ Μαλαϊκὸν πολύνησον φυομένου δένδρου καρυοφύλλου, τὰ κοινῶς λεγόμενα *γαρούφαλα*, τὰ ὁποῖα ἐσύγχυσεν ἴσως ὁ ποιητής πρὸς τὸ καρυοφύλλον ἐπίσης ὀνομαζόμενον ποῦδες φυτὸν τῆς πατρίδος μας. τὸ κοινῶς *καρυοφύλλι* δὲν κεῖται δὲ τὸ *μαῦρον* μεταφορικῶς ἀντὶ τοῦ δυστυχῆς, τελαίπωρος, διότι τοιαύτη ἔννοια δὲν ἔχει λόγον ἐνταῦθα. Καὶ εἰς τὸν ἐπόμενον στίχον ἀληθῆς λαϊκὸς ποιητής, ἔσον καὶ ἂν ἤθελε νὰ τονίσῃ τὸ τρυφερὸν καὶ φιλόστοργον τῆς ἐπιμελείας τῶν ἀνθέων, δὲν θὰ ἐφαντάζετο νὰ τὰ ποτίζῃ μὲ στερεὰν ὕλην, μὲ ζάχαρην·

παραπλησίαν εικόνα μετεχειρίσθη ή δημώδης ποιήσις εις ἓν περιπαθέστατον μοιρολόγι, ἀλλ' ἐκεῖ ή ζάχαρη προσφέρεται ὡς τροφή εις πουλιά·

Πουλιάκι νείχα 'ς τό κλουβί, καί τό εἶχα μερωμένο,
καί τάγιζά το ζάχαρη καί πότιζά το μύσκο.

Καί εις ἓνα τῶν τελευταίων στίχων γίνεται χρῆσις τολμηροτάτης μεταφοῶς·

Τό καρυοφύλλι στέναξε, τριανταφυλλιά θακρύζει.

Ὁ λαός θ' ἀπέφευγε τοιαύτην εἰκόνα, διότι εἶναι εὐκολόν νά συνδεθῆ ὁ στεναγμός πρὸς τήν παράττασιν τοῦ ὄπλου καρυοφυλλιοῦ, τῆς ἄλλης δηλ. σημασίας, τήν ὁποίαν προσέλαβεν ἐκ παρετυμολογίας ή λέξις καρυοφύλλι. Καί ή ὠραία, ἀλλ' ὑπὸ ἐντόνου μυτικοπαθείας διαπνεομένη, κατακλείς τοῦ ποιήματος, ή στηριζομένη ἐπὶ τῆς δοξασίας περὶ συνδέσμου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πρὸς τήν ζωὴν φυτῶν, εἶναι ξένη πρὸς τήν δημώδη ποιήσιν· θά ἠδύνατο μὲν ἴσως καί λαϊκός τις ποιητής νά ἐμβάλη εις ἔργον του τοιαύτας ιδέας, διότι ή δοξασία δὲν εἶναι ἀγνωστος εἰς τὰς δημῶδεις παραδόσεις καί τὰ παραμύθια, ἀλλά θά τό ἔκαμνε κατὰ τὸν τρόπον ἀπλούστερον, χωρὶς νά προσθέσῃ τὰ στολίσματα τῆς εἰκόνας τῆς ἡλικίδος.

Καί ἂν δὲν ἐγνωρίζομεν ἄλλοθεν τὸν ποιητὴν, ή ἐξέτασις τοῦ ποιήματος θά ἤρκει νά πείσῃ πάντα ὅτι δὲν εἶναι δημοτικόν. Ἀλλὰ ὁ ποιητής ἔτυχε νά μᾶς γίνῃ γνωστός· εἶναι ὁ Παῦλος Λάμπρος, ὁ ἐπιφανῆς συγγραφεὺς νομισματολογικῶν καί ἱστορικῶν μελετῶν, πατήρ δὲ τοῦ ἡμετέρου συναδέλφου κ. Σπ. Λάμπρου. Εἰς χρόνους, καθ' οὓς αἱ λαογραφικαὶ ἔρευναι εὐδεμίας ἠξιοῦντο προσοχῆς, ὁ Παῦλος Λάμπρος μετὰ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν ὀξεῖαν ἀντίληψιν, διεύγνωσε τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν καί μετὰ ζήλου ἠσχολεῖτο εἰς περισυλλογὴν μνημείων τῆς δημῶδους φιλολογίας. Μία πλουσία συλλογὴ δημοτικῶν ᾠσμάτων, τὴν ὁποίαν εἶχε καταρτίσῃ πρὸ τοῦ 1850, ἐχρησίμευεν ὡς βᾶσις τῶν « ᾠσμάτων δημοτικῶν τῆς Ἑλλάδος » τοῦ Σπ. Ζαμπελίου. Εἰς τὰ τετράδια τῆς συλλογῆς ἐκείνης εἶχε καταγράψῃ καί ἰδικά του ᾠσματα, ὁ δὲ Ζαμπέλιος, ἀγνωστον διὰ τίνα λόγον, περιέλαβεν εἰς τὸν ἐκδοθέντα τόμον τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων τὸν « Ἀποχαιρετισμὸς τοῦ κλέφτη » χωρὶς νά μνημονεύσῃ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, ὡς περιέλαβεν ἐπίσης καί ἐξέδωκεν ἄνωνύμως ὡς δημοτικά καί τοῦ Σολωμοῦ πολλὰ ποιήματα παραπληνῆσας οὕτω τὸν Passow καί ἄλλους μετὰ τοῦτον ἐκδότας δημοτικῶν ᾠσμάτων.

Παρὰ πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ ποιήματος τοῦ Λάμπρου ἀνώτερον αὐτοῦ κατὰ τὴν κρίσιν μου εἶναι γνήσιόν τι δημοτικὸν ᾠσμα, τὸ αὐτὸ ἔχον θέμα, τὴν ἔκφρασιν δηλ. τῶν συναισθημάτων, τὰ ὁποῖα παρώρμων ἐπὶ τουρκοκρατίας τοὺς γενναίους ἄνδρας νά προτιμοῦν τὸν ἐλεύθερον βίον τοῦ κλέφτη εἰς τὰ βουνά. Ἐπιτρέφατέ μοι νά σᾶς τὸ ἀναγνώσω, διότι τὸ θεωρῶ καταλλη-

λότατον νά δειξῆ τὴν διαφορὰν τῆς τεχνικῆς ποιήσεως ἀπὸ τῆς δημοτικῆς, ἂν ἐξετασθῆ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ποίημα τοῦ Λάμπρου καὶ τὸ ὑποδεέστερον τούτου παραπλησίως ὑποθέσεως τοῦ Ραγκαβῆ «Μαύρ' εἶν' ἡ νύκτα ἔς τὰ βουνά». Τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι ἀναφέρεται εἰς τινὰ κλέφτην, Θεσσαλὸν ἴσως, τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Τοῦ Βασίλη.

- Βασίλη, κάτσε φρόνιμα, νά γένης νοικοκύρης,
γιὰ ν' ἀποχτήσης πρόβατα, ζευγάρια κι' ἀγελάδες,
χωριά κι' ἀμπελοχώραφα, κοπέλλια νά δουλεύουν.
— Μάννα μου, ἐγὼ δὲν κάθομαι νά γίνω νοικοκύρης,
νά κάμω ἀμπελοχώραφα, κοπέλλια νά δουλεύουν
καὶ νά εἶμαι σκλάβος τῶν Τούρκων, κοπέλλι στοὺς γερόντους.
Φέρε μου τάλαιφιό σπαθὶ καὶ τὸ βαρὺ τουφέκι,
νά πεταχθῶ σὰν τὸ πουλί ψηλά ἔς τὰ κορφεβοῦνια,
νά πάρω δίπλα τὰ βουνά, νά περπατήσω λόγκους,
νά βρῶ λημέρια τῶν κλεφτῶν, γιατάκια καπατάνων,
καὶ νά σουρίξω κλέφτικα, νά σμιξῶ τὸς συντρόφους,
ποῦ πολεμοῦν μὲ τὴν Τουρκία καὶ μὲ τὴν Ἀρδανίτικη.
Πουρνὸ φιλεῖ τὴ μάννα του, πορνὸ κρεμάσεται.
«Γαῖά σκε, βουνά μὲ τοὺς γκροκίους ἀπὸ τὴν μετὰ τὰς πάχνας!
— Καλὸ ἔς τὸ τῆξιό τὸ παιδί, καὶ τὴν τάλαιφί».

Μεταξὺ τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, ὅσον τὸ ἀναγνωσθὲν καὶ τῶν κατὰ μὴν μήσιν αὐτῶν ποιηθέντων δημοτικῶν ἄσμάτων, ὡς τὸ τοῦ Λάμπρου, μεσολαμβάνει ἡ κατηγορία τῶν ἄσμάτων, ὅσα ἐποηθήσαν μὲν ὑπὸ κοινῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ νά τραγουδοῦνται ἀπὸ τὸν λαόν καὶ ἐτραγουδοῦντο πολλὰ εὐδοκιμήσασα ἐπὶ βραχὺν χρόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τινὰ συμφορὰν εἰς αὐτὰ ἐλαττώματα δὲν προσέλαβον τὴν σφραγίδαν τοῦ ἀκραιφνῶς λαϊκοῦ καὶ κοινοῦ ἔργου. Ὁ γνωστότερος τῶν ποιητῶν τῆς κατηγορίας ταύτης εἶναι ὁ Διμιτσανίτης Τσοπανάκος, τὸν ὁποῖόν τινες ἐφθασαν μέχρι τῆς ὑπερβολῆς νά τὸν ἀποκαλέσουν Τυρταλὸν τοῦ ἀγῶνος· ἂν ὑπῆρχέ τι τὸ δυνάμενον νά δικαιολογήσῃ τοιαύτην ἐξομοίωσιν, τοῦτο θὰ ἦτο ὁ ἐνθουσιασμός, τὸν ὁποῖον μετέδιδεν ὁ Τσοπανάκος εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους κατὰ τῶν Τούρκων Ἕλληνας, ἴσως δὲ καὶ ἡ οἰκτρὰ δυσμορφία αὐτοῦ, ἀνακαλοῦσα εἰς τὸν νοῦν τὴν θρυλουμένην χωλότητα τοῦ Λάκωνος ποιητοῦ. Ὁ Τσοπανάκος ἦτο ναννοφυῆς τὸ ἀνάστημα, κυφὸς καὶ φαλακρός· ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἦτο «λιγὺς αἰιδός», τραγουδιστῆς καλόφρωνος καὶ εἶχεν εὐχέρειαν στιχουργικὴν, τὴν ὁποίαν ἤσκει σατιρίζων δι' αὐτοσχεδίων ποιημάτων ὃ τι παρετήρει τὸ γελοῖον καὶ ἔκτροπον εἰς τὴν μικρὰν κοινωνίαν τῆς πατρίδος του Διμιτσάνης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν οὐδέποτε εἶχεν ἀπομακρυνθῆ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως. Διὰ τὸ δηκτικὸν πνεῦμά του ἐπεκλήθη Τσοπανάκος, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ πτηνοῦ τσοπανάκου, τοῦ ὁποῖου τὸ συριστικὸν κελάδημα ὁ λαὸς ἐκλαμβάνει ὡς σκωπτικόν. Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομά του ἦτο Παναγιώτης Κάλας. Ὅτε ἐξερράγη ἡ ἐπανάστα-

σις, ἦτο ἀνὴρ ὑπερτριακοντούτης (γεννηθεὶς τῷ 1789), προσεκολλήθη δὲ εἰς τὸν Νικηταρᾶν καὶ ἠκολούθει αὐτὸν εἰς τὸν πόλεμον. Ἄνεστρέφετο πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους, τοὺς ὁποίους ἐνθουσίαζε διὰ τῶν στιχουργημάτων του περὶ τῶν πολεμικῶν συμβάντων· ὁσάκις ἤρχετο ὁ Τσοπανάκος, οἱ στρατιῶται τὸν περιστοιχίζον ἀνυπόμονοι ν' ἀκούσουν κανένα καινούριον τραγούδι του. Δὲν ἔλειπον δ' ὁμως καὶ τὰ πειράγματα, τὰ σκώμματα, τὰ ὁποῖα ἐπροκάλει ἡ κωμικὴ ἐμφάνισις του. Ἄλλ' ἐκεῖνος, θρασύς καὶ ἀθυρόστομος, δὲν ὁμοίαζε πρὸς τὸν ὁμηρικὸν Θεραίτην, τὸν ὅποιον μὲ ἐν κτύπημα τῆς ράβδου του ἀπεστόμωσεν ὁ Ὀδυσσεύς. τὸναντίον ἐπετίθετο μὲ τὴν χονδρὴν μαγκουρᾶν του κατὰ τοῦ αὐθάδους ὕβριστοῦ καὶ συνέβη πολλάκις καπεταναῖοι νὰ τρέπωνται γελῶντες εἰς φυγὴν πρὸ τοῦ Τσοπανάκου, μετὰ κόπου κινουμένου καὶ διώκοντος αὐτούς. Διότι ἔνεκα τῆς σωματικῆς του κατασκευῆς ἦτο βραδυκίνητος καὶ δυσκόλως ἠδύνατο πεζοπορῶν νὰ παρακολουθῆ εἰς τὰς ἐκστρατείας τὸν καπετὰν Νικηταρᾶ, ποῦ εἶχε στὰ πόδια του φτερά, ὡς λέγει εἰς ἕν ποίημά του. Ὁ στρατηγὸς εὐπλαγχτισθεὶς αὐτὸν τοῦ ἐδώρησεν ἕκ τουρκικῶν λαφύρων ἕνα ἵππον· ἀλλ' ὁ πτωχὸς Τσοπανάκος, περιελθὼν εἰς ἀπορίαν διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ζώου, ὑπέδειξεν εἰς τὸν δωρητὴν δι' ἐμμέτρου ἐπιστολῆς, ὅτι τὸ ζῷον ἦτο κολοβὸν καὶ ἐχρειάζετο νὰ συμπληρωθῆ διὰ νὰ καταστῆ χρησίμου.

Τὸ ζῷόν σου, Νικηταρᾶ,
εἰν ἄλογο χωρὶς φτερά,
ἢ μοῦ στέλλεις καὶ κριθὴν
ἢ σοῦ στέλλω τὸ τομάρι.

Οἱ στίχοι οὗτοι εἶναι ἐκ τῶν καλύτερων τοῦ Τσοπανάκου καὶ ἔγιναν παροιμιώδεις· πάντως δ' εἶναι, ὡς παρατήρησα κάπου, πολὺ ἀνώτεροι ὁμοίως ἐπιστολῆς τοῦ βυζαντινοῦ ὁμοτέχνου του Μανουὴλ Φιλῆ. ὅστις ἐπαιτῶν ἐπιστῆς κριθὴν διὰ τὸν ἵππον του ἐχρειάσθη νὰ γράψῃ πρὸς τοῦτο εἰκοσινάνου σίους ἰάμβους. Ἀπέθανε δὲ ὁ Τσοπανάκος ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως, κατὰ τὸ 1824. Περὶ τοῦ θανάτου μεγάλων ποιητῶν φέρονται παράδοξοι θρύλοιοι· ὁ Αἰσχύλος ἀπέθανε συντριβέντος τοῦ κρανίου του ἐκ χελώνης, τὴν ὁποίαν ἀφῆκεν ἀφ' ὕψηλοῦ ἀετός, ἐκλαβὼν τὴν φαλάκραν αὐτοῦ ὡς πέτραν· ὁ Σοφοκλῆς ἀποπνιγεὶς ἀπὸ ρᾶγα σταφυλῆς· ὁ Εὐριπίδης σπαρχθεὶς ὑπὸ κυνῶν· ὁ θρύλος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Τσοπανάκου εἶναι πεζότερος· ὁδοιπορῶν, ἐζήτησε νὰ κορέσῃ τὴν πείναν του ἀπὸ μίαν κορομηλέαν· ἂν καὶ οἱ καρποὶ τῆς ἦσαν ἄωροι, ἔφαγε κατὰ κόρον καὶ ἀπέθανεν ἀπὸ δυσπεψίαν.

Μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσοπανάκου ὁ Βενετὸς Peschio εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1825» ἔγραφε τὸ ἑξῆς· «Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς ποῦ ἀπέθανε εἰς τὴν Τριπολιτσίαν κάποιος Κάβας ἀπὸ τὴν Διμιτσάναν, ἐπωνομαζόμενος Sabanaco, ὁ ὅποιος δὺσμορφος καὶ

καμπούρης ἀπ' ἐμπρὸς καὶ ἀπ' ὀπίσω εἶχεν ἔμφυτον θαυμάσιον χάρισμα τοῦ αὐτοσχεδιάζειν. Χωρὶς νὰ ἡξεύρη ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν—τοῦτο δὲν φαίνεται ἀκριβές, διότι ὁ Τσοπανάκος ἐφοίτησεν ἀναμφιδόλως εἰς τὸ ὀνομαστὸν σχολεῖον τῆς πατρίδος του Διμιτσάνης καὶ τὰ στιχουργήματά του δεικνύουν ὅτι δὲν ἦτο ἀπαίδευτος—χωρὶς νὰ ἡξεύρη ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν ἐτραγουδοῦσεν ὄλην τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν ἠμπόρεσα νὰ συνάξω περισσότερα ἀπὸ τὰ δύο τρίτα τῶν αὐτοσχεδίων ἄσμάτων του. Ἐδρίσκονται ποῦ καὶ ποῦ μερικοὶ ἐπιτυχημένοι στίχοι καὶ ἀρκετὴ ἀρμονία παρατηρεῖται εἰς αὐτούς. Ἄλλ' ὅμως, ὡς συνήθως συμβαίνει εἰς αὐτοσχέδια ποιήματα, ἀναγινωσκόμενα φαίνονται πολὺ μέτρια».

Ἡ κρίσις τοῦ φιλέλληνος Ἰταλοῦ εἶναι δικαία· ἡ ἐξύμνησις τῶν ἄθλων τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καταπίπτουσα εἰς ἰσχνὴν κενολογίαν, εἶναι κατωτέρα τοῦ μετρίου. Ἄλλ' ἔλα τὰ ἄσματα τοῦ Τσοπανάκου δὲν ἦσαν αὐτοσχέδια, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Peschio· συνίστανται ἀπὸ τετραστίχους στροφάς, ἀποτελουμένας ἐκ δύο ἰαμβικῶν διμέτρων, ἐναλλασσομένων μετ' ἄλλοις δύο διμέτρους τροχαϊκοῦς, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἅπλοον αὐτὸ μέτρον, μὴ ἀπομακρυνόμενον τοῦ ρυθμοῦ τῆς καθημερινῆς ἐμιμῆς, εἶναι πρόσφορον πρὸς εὐχερῆ στιχουργίαν, παράγουν τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοσχεδιασμάτων. Τὰ ἄσματά του ἐτραγουδοῦσεν ὁ ἴδιος, τὸ δὲ κινεσάντες αὐτῶν καὶ τὸ καλλιφώνον τοῦ στιχουργοῦ συνετέλουν εἰς τὴν διάδοσιν. Ἄλλ' ἐπαναλαμβάνοντα μετ' ἑαυτῶν ζοῦντο καὶ διωρθώνοντο κατὰ τὴν συνήθειαν. Ὡς παράδειγμα φέρω μίαν στροφήν, ἢ ὁποῖα περιήλθεν εἰς ἡμᾶς κατὰ τὴν ἀθημῶδες ἄσμα. Ὁ Τσοπανάκος λέγει :

Δότε Φραντζέζοι μαρτυριά,
ποῦ εἶσασθε ἔς τὰ φανερά,
μιὰ γολέττα τοῦ Τομπάζη
τὴν ἀρμάδα τὴν τρομάζει.

Ἄλλ' ὁ λαὸς διώρθωσε τὴν στροφήν οὕτω :

Μαρτυράτε το, Φραντζέζοι,
πέστε το καὶ σὰς Ἑγγλέζοι,
πῶς μιὰ σκούνα τοῦ Τομπάζη
τὴν Τουρκιά τήνη τρομάζει.

Τὸ ὅτι στιχουργὸς ὡς ὁ Τσοπανάκος, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, εὐμοιρῶν στιχουργικῆς δεξιότητος καὶ ἔχων μόρφωσιν, μικρὸν ἴσως ὑπερτεροῦσαν τῆς τῶν πολλῶν, δὲν ἐποίησεν ἄσματα ἐφάμιλλα τῶν δημοτικῶν, οὔτε παράδοξον εἶναι οὔτε ἀνεξήγητον φαίνεται. Τὸ αἷτιον ἐγκεῖται εἰς τὴν ἀτελεῆ μὴ μόρφωσιν. Ὁ ἡμιμαθὴς, ἐπιχειρῶν νὰ δημιουργήσῃ τι ἀνώτερον, παρεκκλίνει τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνῶ δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τεχνικὴν ποίησιν, ἀποξενοῦται καὶ τῆς δημῶδους. Τὸ ἔργον του εἶναι νόθον, καὶ διὰ τοῦτο καταδικασμένον εἰς ἀποτυχίαν.

Παρομοίους πρὸς τὸν Τσοπανάκον στιχουργοὺς πολυπληθεῖς ἀπαντῶμεν εἰς τὴν Κύπρον, ἀποτελοῦντας τάξιν ἰδίαν, καθὼς οἱ ἀρχαῖοι ραψῳδοὶ, ἀσκοῦσαν ὡς ἐπιτήδευμα τὴν ποίησιν. Λέγονται ποιητάρηδες καὶ ὡς ζωντανὰ ἐφημερίδες περιέρχονται τὴν νῆσον μεταδίδοντες ἐστιχουργημένας εἰδήσεις, ὅχι ἀδιακρίτως οἰασδῆποτε, ἀλλὰ μόνον ὅσας κινοῦν ζωηρὸν ἐνδιαφέρον, εἴτε γενικώτερον, ὅποια αἰ περὶ ἐθνικῶν ζητημάτων, εἴτε μερικώτερον, ὡς αἰ περὶ σεισμῶν, φόνων, ἐρωτικῶν παθημάτων καὶ τῶν τοιούτων. Σήμερον τὰ στιχουργήματα ταῦτα τυπῶνουν εἰς χωριστὰ φυλλάδια ἑκκστον καὶ μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν ζητοῦν ὡς ἀμοιβὴν ν' ἀγοράσουν τὰ φυλλάδια οἱ ἀχροαταὶ δίδοντες ὃ τι προαιροῦνται :

Πό ναν χαρτὶν νὰ πάρτε, κύριοι, νὰ χαρῆτε,
κι' ὡς δῶση κάθε ἀδερφός τὸ ὃ τι προαιρεῖται.

Ἐνίοτε συνιστῶσιν ἑαυτοὺς εἰς τὸ τέλος οἱ ποιητάρηδες ἐξαγγέλλοντες τὸ ὄνομά των.

Πό ναν βιβλίον πάρτε, ἂν θέλατε, πό μέναν,
νὰ βλέπετε τί γίνεται 'ς τὴν Κύπρο καθημέρα,
Κλεάνθης Σάββας γράφεται τ' ὄνομα τὸ δικόν μου,
'ς τὸν Ἄη Μάμαν, κύριοι, ἐν τῷ κεντρικῷ μου.

Ἡ ἐξαίρουν ὡς κοινωφελές τὸ ἔργον των.

Αὐτὰ δημοσιεύουσιν οἱ ποιητὰρ ἑαυτοὺς
πρὸς κοινωφελῆς γιὰ τὸ ἔργον αὐτῶν ἀνθρώπου
καὶ ὅτι ἔχουν ἀποχριστήσιν τὴν ἐξουσίαν νὰ ἀνοίξουν,
νὰ πάρουσι πό ναν χαρτὶν, νὰ μὴν καταλείβουν.

Φαίνεται ὅτι ἐν Κύπρῳ εἶναι δημοφιλῆ τὰ παλαιὰ στιχουργήματα, καὶ εὐρίσκουν οἱ ποιητάρηδες ἐκδότας τῶν ἀπάντων αὐτῶν. Ἐχω εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου μίαν τοιαύτην ἔκδοσιν, τυπωθεῖσαν τῇ 1913 ἐν Λευκωσίᾳ τῆς Κύπρου καὶ περιλαμβάνουσαν τὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1896 μέχρι τοῦ 1912 ἔργα ἐνὸς ποιητάρη. Ἐπιγράφεται: «Συλλογὴ διαφόρων κυπριακῶν ποιημάτων, ἧτοι ἐθνικῶν, θρησκευτικῶν, ἱστορικῶν, περὶ φόνων καὶ δολοφονιῶν, ἐρωτικῶν κτλ., συνταχθέντων ὑπὸ Χριστοφόρου Θ. Παλαίση ἐξ Αὐγόρου. Ἐκδότης Χρ. Θ. Παλαίσης ἐξ Αὐγόρου (ὁ ἴδιος δηλ. ὁ ποιητῆς) καὶ Χ. Σοφοκλῆς Χ. Νικόλα ἐκ Κυθραίας». Εὐρίσκονται εἰς αὐτὴν ἀναμὶξ ποιήματα περὶ ἐνώσεως Κύπρου καὶ Ἑλλάδος, περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ τῆς κτεχστάσεως τῆς Κύπρου, περὶ τῆς συμπλοκῆς τῶν χωρίων Στρογγυλοῦ καὶ Βατυλῆς, περὶ τῆς δολοφονίας ἐνὸς ἡγουμένου, περὶ τοῦ ἐκκρεμοῦς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, περὶ τοῦ πνιγμοῦ δύο κορασιῶν ὑπὸ τῆς μητριᾶς αὐτῶν εἰς τὸ χωρίον Μένικον, περὶ τῆς πυρκαϊᾶς τῆς Καρρέτας, περὶ τῶν φρικτῶν ἐρωτικῶν παθῶν τοῦ Μελῆ καὶ τῆς Ζαχαρούλλας, περὶ τοῦ Χάμπου καὶ τῆς γαδούρας του. Εἰς τὸ τραγούδι τοῦ Χάμπου διαγράφει τὸ ἔργον τοῦ ποιητάρη. Θεωρεῖ καθήκον του τὴν ἀνακοίνωσιν συμβάντων κοινῶν ἐνδιαφέροντος.

Νέον καθήκον σήμερον μέλλω νά έκτελέσω,

λέγει, καί ἐπικαλεῖται σύντονον τήν προσοχήν τῶν ἀκροατῶν.

Εἶπαμεν κάθε ποιητής ἐν χρέος του νά πράξῃ,
ὅ τι γενῆ ᾽ς τόν τόπον του πρέπει νά τό φωνάξῃ.
Αἰτίας γιά ποιήματα μάς δίνουν κ' οἱ γαδάροι,
καθῶς καί τό σημερινόν τοῦ Χάμπου τοῦ χοιράρη.
Δέν λέγω γιά τόν ἴδιον ὅτι πῶς ἐν γαδοῦριν
ἔχει μουστάκιν, ὀμιλᾷ μέ ἀνθρωπίνην μεύρην
ἀλλά νά πῶ τό σφάλμα του καί τό κακόν τοῦ βούραν
κ' ἐπνίξεν εἰς τήν θάλασσαν ἄδικα μίαν γαδοῦραν.

Ἡ ἡμιμάθεια τῶν ποιητάρηδων ἀπεστέργησε τά στιχουργήματά των καί τῆς ἀξίας, τήν ὁποίαν θά εἶχον ὡς γλωσσικά μνημεῖα. Ἐν τῇ προσπάθειά των ὅπως μεταχειρίζονται τήν γλῶσσαν τῶν ἀνεπτυγμένων ἀποφεύγουν τοὺς τύπους καί τὰς λέξεις τοῦ ἐπιχωρίου ἰδιώματος καί μόλις διακρίνονται πού καί πού εἰς τά ἔργα των ἰδιωματικά λείψανα, ὡς λ. χ. εἰς τὰναγνωσθέντα ἀποσπάσματα τὰ ρήματα. Ἐν ἀντί τοῦ εἰ.αι. καί βούραν ἀντί τοῦ ἔτρεξε, συνέδη. Οὐδέν ἤτιον ἢ δημώδης ποίησις πολλήν εὐγνωμοσύνην ὀφείλει εἰς τοὺς ποιητάρηδες διὰ τήν ἀσκήσιν πολυτίμων μνημείων αὐτῆς. Διότι δέν περιορίζονται οὗτοι εἰς τὰ ἰδιώματα τῶν στιχουργήματα, ἀλλά καί παλαιά ἀχραιφνῆ δημοτικά ἔργα ἐπαναλαμβάνουν ἐπάγοντες εἰς τό τέλος αὐτῶν τήν ὁμολογίαν ὅτι εἶναι ἔργα ἀποθανόντων ποιητῶν καί ἱετροῦντες ἀμοιβήν τοῦ κόπου των.

Καί κείνος πού τό ἔργον αὐτοῦ ποιητής λογᾶται,
κείνου πρέπει μακάριση νά ἔσται τό σπολάτη...
Ζωῆν καί χρόνους νά χουσιν οὗτοι τσ' ἄν τ' ἀγροικοῦσιν,
τσ' ἄν ἐν ἡ γνήμη τους κελή, πρέπει νά μᾶς τσ' ἐρνοῦσιν.

Ἄν δέν ὑπῆρχον οἱ ποιητάρηδες, οἱ ἐπάγγελμα ἔχοντες τήν διάδοσιν ἀσμάτων καί σφόδρα ἠνεκῆμένην ἐκ τούτου τήν μνήμην, δέν θά διετηροῦντο τὰ μακρότατα κυπριακά ἄσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, εἰ μὴ κολοβά, ἑλλιπῆ καί συντετμημένα.

Ἄλλως ἔχουν τὰ πράγματα εἰς τήν ἑλληνικήν μεγαλόνησον, τήν Κρήτην. Ἐκεῖ ὁ λαός ἠυμοίρησε ποιᾶς τινος ἀνωτέρως ποιητικῆς μορφώσεως, διότι καλλίστη προπαιδεία τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εἰς τήν πόλιν ἦτο ἢ προσοικείωσις πρὸς τὰ ἔργα τῶν παλαιῶν λογίων ποιητῶν, οἷον τόν Ἐρωτόκριτον, τήν Ἐρωφίλην τοῦ Χορτάτη, τήν Εὐμορφῆ βοσκοπούλα τοῦ Δρυμιτηνοῦ, τὰ ὁποῖα ἀπό τῶν μέσων χρόνων ἀποτελοῦν τό πνευματικόν ἐντύπωμα τῶν Κρητῶν, καθῶς καί ἄλλα ὀλιγώτερον γνωστά, ἀλλ' ὄχι ἐντελῶς ἄμοιρα ποιητικῶν ἀρετῶν. Ἐχουν προσέτι πολλοί τῶν Κρητῶν κοινόν μετ' ἄλλων νησιωτῶν τοῦ Αἰγαίου τό χάρισμα τῆς στιχουργικῆς εὐχερείας καί τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ. Συνήθεις εἶναι οἱ στιχουργικοὶ ἀγῶνες, ἐπὶ ὥρας διαρκοῦντες. Ὁ Γιάνναρης ἀναφέρει εἰς τήν συλλογήν του τῶν Κρητικῶν ἄσμάτων

ἓνα τοιοῦτον ἄγωνα, παραταθέντα ἀπὸ τῆς 10 τῆς νυκτὸς μέχρι τῆς πρώτης πρωϊνῆς ὥρας μὲ θέμα ἐν μαντήλι ποῦ ἐχάθη, καὶ βεβαιώνει ὅτι οἱ τραγουδισταὶ εἶχον ὄρεξιν νὰ ἐξακολουθήσουν ἀκόμη αὐτοσχεδιάζοντες σκωπικὰ δίστιχα. Πολλοὶ ποιηταὶ εἶναι γνωστοί, μάλιστα τῶν ἱστορικῶν ἄσμάτων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς διαφόρους ἐπαναστάσεις τῆς Κρήτης· ὁ Γιάνναρης εἰς τὴν αὐτὴν συλλογὴν τοῦ ἀναγράφει τὰ ὀνόματα ἱκανῶν τῶν ἀριθμῶν ποιητῶν καὶ ποιητριῶν, καὶ ἄλλους γνωρίζομεν ἄλλοθεν. Συνηθέστατα δὲν φανερώνουν οὔτοι τὸ ὄνομά των εἰς τὸ ἄσμα, ἐνίοτε δ' ὅμως τὸ ἀναφέρουν εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ. Οὗτος ὁ ποιητὴς ἐνὸς ἄσματος περὶ τινος καπετάνιου τῆς Πεδιάδος τῆς Κρήτης, τὸ ὅποιον ἐδημοσίευσεν ὁ Φωριέλ, λέγει ἐν τέλει·

Ἐγὼ λοιπὸν τοῦ ἔκαμα αὐτὴ τὴν ἱστορίαν
καὶ παίζω τὴν ἔς τὴ λύρα μου διὰ παρηγορίαν.
Γιατ' ὅποιος ἔξερει νὰ μιλῇ μὲ γνώσῃ καὶ μὲ χάρῃ
κἀμνει μὴ λυπηρὴ καρδίαν παρηγορίαν νὰ πάρῃ.
Γιὰς τοῦ πατρὸς Γερώνουμου, Σατιανὸς Μανόλης,
Χαρκιώτης εἶν' ὁ ποιητὴς τῆς ἱστορίας αὐτῆς.

Εἰς τὸ γνωμικόν, τὸ ὅποιον παρεμβάλλει εἰς τοὺς στίχους τούτους ὁ ποιητὴς, εἶναι φανερὰ ἡ μίμησις τοῦ Ἑρωτοκρίτου. Ἀλλὰ τίνα σημασίαν ἔχει τούτο; Καὶ ὁ τυχὼν Κρήτης ἠδύνατα καὶ παραλαβὴν στίχους τοῦ Ἑρωτοκρίτου ἢ νὰ μιμηθῇ αὐτὸν μὴ θεωρεῖν ζῆλον πρὸς αὐτὸν τὸ ποίημα τούτο, καθὼς οὐδὲ τ' ἄλλα ὄσα πρὸ ὀλίγου ἐπισημάνευσεν. Ἄξιον δ' ὅμως προσοχῆς εἶναι ὅτι καὶ οἱ δάνειοι στίχοι τῶν παλαιότερων ποιητῶν καὶ οἱ στίχοι ὄσους ποιοῦν γνωστοὶ νεώτεροι ποιηταί, γράφοντες εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, εὐαρμοστοῦν εἰς τὴν δημῶδη ποίησιν καὶ δὲν ἀποτελοῦν δυσάρεστον παρατονίαν ἐν αὐτῇ. Τοῦτο προέρχεται ἴσως ἐκ τῆς ἀνωτέρας ποιητικῆς μορφώσεως τῶν Κρητῶν, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐκ τῆς τάσεως τῶν λογικωτέρων, ὅπως μὴ παρεκκλίνουν τοῦ λαϊκοῦ χαρακτήρος εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ νοήματα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ στίχος αὐτῶν εἶναι ὁμαλὸς καὶ ἀβίαστος οὐδὲν ἔχων τὸ ἐξεζητημένον.

Εἰς δὲ τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα συνηθέστατα, εἰς τοὺς παλαιότερους μάλιστα χρόνους, ποιηταὶ τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων καὶ τραγουδισταὶ αὐτῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ἦσαν τυφλοὶ ἐπαῖται. Ἄποροι ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, καταδικασμένοι ὑπὸ σκληρᾶς ἀνάγκης διὰ τὴν πῆρυσιν αὐτῶν νὰ προσφεύγουν εἰς τὴν φιλανθρωπίαν τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἀποζοῦν ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης των, ἐξέλεγον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πλάνητος ἀοιδοῦ, ὅπως διὰ τοῦ ἄσματος γίνονται συμπαθέστεροι καὶ μετριάξουν τὴν ἐκ τῶν αἰτήσεων των ἐνόχλησιν. Τὸ τραγοῦδι των πάντοτε συνῶδευον μὲ τὸν μονότονον ἦχον τῆς λύρας ἢ ἐνήλασσαν μὲ τὸ παίξιμον τῆς φλογέρας ἢ τῆς τζαμάρας. Οἱ περισσότεροι ἐπανελάμβανον γνωστὰ ἄσματα, τῶν ὁποίων μέγα πλῆθος εἶχον ἀποταμι-

εύση εἰς τὴν μνήμην των· ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ὀλίγοι ἐπίλεκτοι, ἔμφυτον ἔχοντες ποιητικὴν καὶ μουσικὴν δεξιότητα, οἵτινες μετέπλασσαν ἢ διεσκεύαζον πρὸς τὰς παρουσιαζομένας ἀνάγκας τὰ παραδεδομένα καὶ ἐπλούτιζον μὲ ἄσματα τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐλευθέρας ἐμπνεύσεως τὴν δημώδη ποίησιν καὶ μὲ καινοφανεῖς σκοποὺς τὸν θησαυρὸν τῶν ἐθνικῶν μελωδιῶν. Ὁ πρῶτος ἐκδότης ἑλληνικῶν δημοτικῶν ἁσμάτων καὶ βαθυστόχαστος μελετητὴς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ Γάλλος Φωριέλ, ἀναφέρει τὸ ὄνομα ἑνὸς τούτων, τοῦ Γκαβογιάννη, ἀπὸ τὰ Ἀμπελάκια τῆς Θεσσαλίας, ζῶντος κατὰ τὰ τέλη τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος. Ὁ τυφλὸς αὐτὸς τραγουδιστὴς ἔφθασεν εἰς βαθὺ γῆρας, ἦτο δὲ ὀνομαστὸς διὰ τὴν εὐκολίαν πρὸς σύνθεσιν ἀξιολόγων ἁσμάτων, ἱστορικῶν προπάντων, καὶ διὰ τὸν θαυμαστὸν πλοῦτον ἱστορικῶν περὶ τῶν κλεφτῶν εἰδήσεων, τῶν ὁποίων ἀκμαίαν διετήρει τὴν μνήμην. Ἐτερος Γάλλος, ὁ μεσαιωνοδίφης Buchon, διατρίδων ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος, διηγεῖται ὅτι συνήντα εἰς τὰς ὁδοὺς γέροντα ἐπαίτην, ὁ ὁποῖος τυφλὸς, ὡς ὁ παλαιὸς ὁμότεχνός του Ὅμηρος, σὰς ἐτραγουδοῦσε καμμιά πενήντα τραγοῦδια ἀναφερόμενα εἰς τὸν καπετάνιον, τοῦ ὁποῦ ἦτο ὁ ἰδιαιτέρως ἀσπαστὸς.

Ἀληθῶς δὲ οἱ καπεταναῖοι τῶν κλεφτῶν καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως εἶπον οἱ πλείους τοὺς τραγοῦδους, οἱ ὁποῖοι δ' ὅμως οὐκ ἐπαίτηται ἦσαν οὔτε τυφλοὶ οὔτε κληρικοὶ καὶ τοὺς παρακλεφτοῦς εἰς τὰς ἐξστρατείας των. Συνήθως ἦσαν ἐν τῶν συμπολεμιστῶν αὐτῶν. Ὁ F. Thiersch εἰς τὸ σύγγραμμά του «Ἀπολογία φιλέλληνας» διηγεῖται πῶς κατὰ τὸ 1832 ἤκουσεν εἰς τὴν παρὰ τὸ Ναύπλιον Πρόνοιαν, ὅπου ἐστρατοπέδευον οἱ Ρουμελιῶται τοῦ Κωλέτη, τὸ τραγοῦδι τῆς τελευταίας ἐξστρατείας αὐτοῦ. Ἐνα παλληκάρι μὲ μίαν παλαιὰν λύραν ἐτραγούδησεν ἐνώπιον τοῦ θειροῦ τοῦ καινούργιο τραγοῦδι. Ἐγένετο λόγος εἰς αὐτό, λέγει οὗτος, διὰ τὰ Μέγαρα, τὸν Ἰσθμόν, τὴν εἰσέλασιν εἰς τὸ Ἄργος, ἀκόμη καὶ διὰ τὰ πρὸ μικροῦ συμβάντα, καὶ καθόσον ἐνέησα ἦτο καὶ τὸ ὄνομά μου ἀναμειγμένον εἰς τὸ τραγοῦδι. Ὁ νέος Ὅμηρίδης ἐκάθητο εἰς μίαν πέτραν, καὶ ἐνῶ ἔπαιζε τὴν λύραν, οἱ ἄλλοι ἔστησαν γύρω του χορόν.

Ἄλλ' ὄχι σπανίως συνέδαινεν ἀντὶ τῶν παλληκαριῶν αὐτοὶ οἱ καπεταναῖοι, δοθείσης περιστάσεως, νὰ συνθέτουν τραγοῦδια. Ἀπὸ μίαν διήγησιν τοῦ Κολοκοτρώνη μαρθάνομεν πῶς οὗτος, ὅτε εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἦτο κλέφτης ἔς τὰ βουνά, ἔκρινε κάποτε ἐπάναγκες νὰ ἐνθουσιάσῃ τὰ παλληκάρια του μὲ τραγοῦδι, τὸ ὁποῖον ἐπίτηδες πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν συνέθεσε. Μίαν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα εὕρισκετο μὲ ὀγδοήκοντα συντρόφους εἰς ἓν βουνὸν τῆς Πελοποννήσου. Εἶχε λάβῃ εἶδησιν, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ περάσουν ἀπὸ ἐκεῖ πλησίον Τούρκοι, ἄγοντες ἑκατὸν πενήντα χριστιανοὺς δεσμίους. Ἐδιαμοίρασθαι διηγεῖται ὁ Κολοκοτρώνης, τοὺς μισοὺς συντρόφους εἰς τὸ ἄλλο βουνό, ἔδωκε τὰ κρησούλια μὲ μεγάλη πρόβλεψη

διὰ νὰ κάμωμε τὴ Λαμπρὴ μας ἀσφαλισμένοι. Ἐδιαμοιραστήκαμε λοιπὸν καὶ τοὺς εἶπα : Ἐ, ἀδελφοὶ χριστιανοί, νὰ εἶμασθε συγκεντρωμένοι, ὄχι, ὄχι ποῦ μᾶς ὀνομάζουσιν οἱ ἄρχοντες καὶ τὸ γουναρικό κλέφταις, νὰ ἐλευθερώσουμε τοὺς ζωντανούς. Ἄν θέλετε νὰ μ' ἀκούσετε νὰ κρεμάσωμε τὰ χαϊμαλιά μας εἰς τὰ ἔλατα· αὐτὰ εἶναι ἡ ἐκκλησίᾳ μας, ἡ Λαμπρὴ μας, καὶ νὰ ἀσπασθοῦμεν καὶ νὰ ἐλευθερώσουμε τοὺς ἀδελφούς μας, ποῦ πάνε νὰ τοὺς φυλακίσουνε διὰ παντός εἰς τὰ δεσμὰ. Ἀπάνου ποῦ καθήσαμε νὰ φάμε, εἶπα πάλε· ἂν εἶμαστε ἀδελφοί, νὰ χύσωμε τὸ αἷμα μας διὰ τοὺς ἀδελφούς μας. Πρῶτα τοὺς ὠρμήνευστα μιλητά, ἔπειτα τὸ ἔκαμα καὶ τραγοῦδι καὶ τοὺς τὸ ἐτραγοῦδησα». Ἀπάνω ποῦ ἐκόψανε τὰ ἄρνιὰ τὰ ψημένα, ὁ θεὸς τοὺς ἐπῆγε τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἐκτύπησαν. Ἐγίνε σφοδρὰ συμπλοκή· τοὺς Τούρκους τοὺς ὑπελόγιζαν ὡς δύο χιλιάδες, ἐσκοτώσαν ὀγδοῖντα ἑπτὰ. Ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Κολοκοτρώνη ἐσκοτώθη ἓνας πρῶτος ἐξ ἀδελφός του καὶ ἐπληγώθη ἓνας μόνον. Περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς μάχης ἔλεγεν ὁ Κολοκοτρώνης. «Μᾶς βοήθησε ἡ Παναγία ἡ Θεοτόκος καὶ ἡ καθαριότητά μας, ὅπου ἐπήγαμε νὰ ἐλευθερώσουμε τοὺς ἀδελφούς μας».

Τὸ τραγοῦδι τοῦ Κολοκοτρώνη ἔχει ἡ ἀρχὴ πρῶτον·

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Καλὰ πρῶτον καὶ πᾶντο καὶ λῆξοτραγοῦδον
 ὄχι καλόνους κ' ἀγαθὰ, καλὸν τὸν τῶν ἁγίων μας
 —ὁ κόσμος φκειάνουν ἐκκλησιαίς ὑπελάνοισι καὶ ἀνυπὸστῆρια—
 νὰ πάμε νὰ φυλάξουμε ἔς τῆς Τριχας τοῦ περὶ
 ποῦ θὰ περάσῃ ὁ βόϊδοντας μὲ τοὺς ἀδελφάνους,
 νὰ κόψουμε τοὺς ἄλυσους νὰ βγοῦν οἱ σκλαβωμένοι;

ΑΘΗΝΩΝ

Εἶναι τοῦτο παραλλαγὴ δημοτικοῦ ἄσματος, ἀνεφερομένου καὶ εἰς ἄλλους κλέφταις, τὸ δὲ παλαιότατον, τὸ ἀρχικὸν ἄσμα, θέμα εἶχε μάχην ἐναντίον τοῦ Χάρου πρὸς ἐλευθέρωσιν τῶν ψυχῶν, τὰς ὁποίας σύρει δεσμίας. Ὅθεν ἡ πραγματικὴ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅτι ἔκαμε τραγοῦδι τὴν παρακέλευσιν περὶ λυτρώσεως τῶν δεσμίων χριστιανῶν, εἶναι ὅτι διασκευάσας παλαιὸν τραγοῦδι τὸ προσήρμοσεν εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν.

Ἄλλος καπετάνιος ποιητὴς εἶναι ὁ Μακρυγιάννης, τὸν ὅποιον καὶ ὡς συγγραφέα εὔτονον καὶ εὐσυνειδήτην ἱστορικὸν μᾶς ἀπεκάλυψεν ὁ Βλαχογιάννης διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἀπομνημονευμάτων του. Ὁ τραχὺς οὗτος Ρουμελιώτης, λέγει ὁ Βλαχογιάννης, ὄχι μόνον ἔψαλλε θαυμασίως τὰ δημοτικὰ ἄσματα, καλλιφωγὸς ὢν, ἀλλὰ καὶ αὐτοσχεδίαζε. Καὶ ὁ ἴδιος δὲ ὁ Μακρυγιάννης εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του διηγεῖται πῶς κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1826, ὅτε μετὰ τοῦ Γκούρα ἐπολιορχοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐκάλεσεν εἰς δεῖπνον τὸν Γκούραν καὶ ἄλλους δύο ὀπλαρχηγούς εἰς τὴν θέσιν ποῦ ὑπερήσπιζεν, εἰς τὸν Σερπεντζέν, καὶ ἐκεῖ τοὺς εἶπεν ἐν τραγοῦδι, συντεθειμένον κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπ' αὐτοῦ. «Τότε λέγει ὁ Μακρυγιάννης, ἔκχτισε ὁ Γκούρας καὶ οἱ ἄλλοι καὶ φάγαμεν ψωμί·

τραγουδήσαμεν κ' ἐγλεντήσαμεν. Μὲ περικάλεισε ὁ Γκούρας κι' ὁ Παπακώστας νὰ τραγουδήσω· ὅτ' εἶχαμεν τόσον καιρὸν ὅπου δὲν εἶχαμε τραγουδήσῃ, τόσον καιρὸν ὅπου μᾶς ἔβαλαν οἱ διοτελεῖς καὶ γγιχτήκαμεν διὰ νὰ κάνουν αὐτοὶ τοὺς κακοὺς τοὺς σκοποὺς. Τραγουδοῦσα καλά. Τότε λέγω ἔνα τραγουδι·

Ὁ Ἥλιος ἐβασιλεψε (Ἑλληνά μου, βασιλεψε) καὶ τὸ Φεγγάρι ἐχάθη
κι' ὁ καθαρὸς Λύγαρινὸς ποῦ πᾶσι κοντὰ στὴν Πούλια,
τὰ τέσσαρα κουδέντιαζαν καὶ κρυφοκουδεντιάζουν.
Γυρίζεται ὁ Ἥλιος καὶ τοὺς λείπει, γυρίζεται καὶ τοὺς κρένει.
«Ἐφές ὅπου βασιλεψα πίσου ἀπὸ μιὰ βραχόβλα,
ἄκ'σα γυναίκεια κλάμματα κι' ἀνδρῶν τὰ μοιργιολόγια,
γι' αὐτὰ τὰ ἥρωικά κορμιά 'ς τὸν κάμπο ἐκπλωμένα,
καὶ μέσ' 'ς τὸ αἷμα τὸ πολὺ εἶν' ὄλα βουτημένα.
Γιὰ τὴν πατρίδα πῆγαν 'ς τὸν Ἄδη τὰ καῖμένα.

«Ὁ μαῦρος ὁ Γκούρας ἀνεστέναξε καὶ μοῦ λέγει· «Ἀδελφὲ Μακρυγιάννη, σὲ καλὸ νὰ τὸ κάμη ὁ Θεὸς· ἄλλη φορὰ δὲν τραγουδήσες τόσο παραπονεμένα. Αὐτὸ τὸ τραγουδι σὲ καλὸ νὰ μᾶς βγῆ.—Εἶχα κέφι, τοῦ εἶπα, ὅπου δὲν τραγουδήσαμεν τόσον καιρὸν». Ὅτι εἰς τὰρδιὰ πάντοτε γλεντούσαμεν». Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Μακρυγιάννη εὐρέθησαν δύο δημοτικὰ ἄσματα, διὰ τοὺς καιροὺς αὐτοῦ γεγραμμένα, καὶ πιθανώτατα ὑπὸ αὐτοῦ ποιηθέντα· τὸ ἓν εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀραχιδας, τὸ ἕτερον εἰς τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη, τὸ ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν στίχων·

Τρεῖς περδικούλαις κάθονταν ἐν τῷ κάστρῳ τῆς Ἀθήνας,
εἶχαν τὰ νύχια κόκκινα καὶ τὰ πτερὰ βαμμένα,
εἶχαν καὶ τὰ κεφάλια τοὺς 'ς τὸ αἷμα βουτημένα.

Γνωστὸς ποιητὴς δημοτικῶν ἄσμάτων εἶναι καὶ ὁ Θεωδώρης Γρίδας. Ἐν ποίημά του, τὸ ὅποιον ἐξ αὐτογράφου αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ Passow, ἐξιστορεῖ λυπηρὸν ἐπεισόδιον τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, τὴν κατὰ Μάιον τοῦ 1823 συμπλοκὴν τοῦ πρὸς Ἑλληνας ὀπλαρχηγούς, ἐν εἰς καὶ ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης.

Τί εἶν' τὸ κακὸ ποῦ γίνεται κ' ἡ ταραχὴ ἡ μεγάλη,
'ς τὴ μέση τὸ Ξηρόμερο, 'ς τὴν Κατοχὴ τῆ χώρα ;
Τὸ Θεωδώρη κλείσανε τὰ πάντα βιλκέτια.
Ἦρθ' ὁ Μακρὴς ἀπ' τὸ Ζυγὸ, κι' ὁ Πισιλὴς ἀτὸς του,
ἦρθεν καὶ ἀπὸ τ' Ἄγραφα ἀτὸς του ὁ Καραϊσκάκης,
ἦρθε κι' ἀπὸ τὴ Βόνιτσα ἀτὸς του ὁ Βλαχοτσόγκας,
ἦρθε κι' ὁ Μᾶρκο Μπότσαρης μὲ χίλιους πεντακόσιους.
Τὸ Θεωδώρη πολεμοῦν τὰ πάντα βιλκέτια.

καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ ἀφήγησις τῆς μάχης καὶ τῆς διαφυγῆς αὐτοῦ.

Τριάκοντα ἔτη ὕστερον ὁ Γρίδας, πρεσβύτης πλέον, πειράται νὰ ἐξεγείρῃ κατὰ τῶν Τούρκων τὴν Ἠπειρον. Μεταξὺ τῶν φερομένων δημοτικῶν ἄσμάτων, τῶν ἐξιστορούντων ἐπεισόδια τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης ἐπαναστάσεως

τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, διακρίνομεν ἐν τραγουδί εἰς τὴν μάχην τοῦ Κουτσελιοῦ (κατὰ τὴν 26 Φεβρουαρίου 1854) ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Γρίβα.

Ἦμουν παιδί κ' ἐγέρασα ἀρματωλὸς καὶ κλέφτης,
 κι' ὄσους πολέμους ἔκανα ἐγὼ καὶ τῆρματά μου,
 πθενά δὲν ἀντροπιάστηκα κ' ἐγὼ καὶ τῆρματά μου.
 καὶ τώρα 'ς τὰ γεράματα, 'ς τὸν τόπο τοῦ Γιαννίνου,
 'ς αὐτὸ τὸ ἔρμο Κουτσελιό, 'ς μιανὸν παπᾶ τὸ σπίτι!...
 κι' ἄλλος παπᾶς μὲ πρόδωσε 'ς τ' Ἀβδη πασιὰ τὸ στόμα.
 Τὴ μέρα νύχτα ἔκανε, νιζάμι κι' Ἀρδανίταις,
 τὰ καρσούλια νῆπιος καὶ σιτάει τὰ μπαϊράκια.
 Καὶ μιὰ γιορτὴ ἑημέρωσε, ἦταν καὶ τ' ὄνομά μου.
 Ἄη Θόδωρος μ' ἐξύπνησε, καὶ μ' ἀνοίξε τὴν πόρτα.
 Γλέπω τοὺς Τούρκους ὀμπροστά, νιζάμι κι' Ἀρδανίταις κτλ.

Διὰ τὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Μεσολογγίτης Στασινὸς Μικρούλης, τοῦ ὁποίου ὁ ἀδελφὸς ἐφονεύθη εἰς τὴν πρώτην πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου συνέθεσε περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης μακρὸν ποίημα ἐκ στίχων ὑπερεκατόν· ὁ λαὸς, μικρὸν διασκευάσας αὐτό, ὀλίγους μόνον στίχους διεισήγαγε, καὶ εἶναι διδακτικὴ ἢ σύγκρισις τοῦ πρωτοτύπου ἄσματος, δημοσιευθέντος ἐκ χειρὸς τοῦ ἀποστόλου καὶ τῶν ἀπὸ στόματος τοῦ λαοῦ συλλεχθεισῶν παραλλαγῶν αὐτοῦ, εἶδος ἐκ τῆς συγκρίσεως ταύτης καταφαίνεται κατὰ πόσον καὶ ἡ ἀναγκαστικὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, ἢ συνισταμένην εἰς τὴν ἀφαιρέσιν, συντελεῖ εἰς βελτιωσιν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων. Σὰς ἀναγινώσκω τοὺς πρώτους στίχους τοῦ ἄσματος τοῦ Μικρούλη:

Νά μουν πουλί νά πέταγα νά πήγαινα τοῦ ἡλίου,
 ν' ἀγνάντευα τὴ Ρούμελη, τὸ μαῦρο Μεσολογγί.
 ποῦ πολεμεῖ μὲ τὴν Τουρκιά, μὲ τέσσαρους πιασάδες,
 κ' οἱ πρώτοι τῆς Ἀρδανιτιάς μὲ δώδεκα χιλιάδες,
 ποῦ στένουν τόπια τῆς στεριάς, καράβια τοῦ πελάγου.
 Πέφτουν οἱ μπάλαις σὰ βροχὴ, οἱ μπόμπες σὰ χαλάζι,
 κι' αὐτὰ τὰ λιανοτούφεκα σὰν ἄμμος τῆς θαλάσσης.

Τοῦ λόγου ὄντος περὶ γνωστῶν ποιητῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, δὲν πρέπει νὰ σᾶς φανῇ ἄτοπος ἢ μνεῖα Ἄλδανοῦ, καὶ δὴ τοῦ τριτοτόκου υἱοῦ τοῦ βεζύρου τῶν Ἰωαννίνων Ἄλῃ, τοῦ Σαλίχ πασᾶ. Οἱ ὀπωσδὴποτε ἀνεπτυγμένοι τῶν Ἀλδανῶν τὴν ἐλληνικὴν ἐθεώρουν ὄργανον καταλληλότερον καὶ τελειότερον ἀπὸ τὴν μητρικὴν των γλῶσσαν. Ὑπάρχουν δημοτικὰ ἄσματα ἐλληνικά, εἰς Ἀλδανούς ἀναφερόμενα καὶ εἰς χρῆσιν αὐτῶν προωρισμένα ὡς οὐδαμῶς ἐνδιαφέροντα τοὺς Ἕλληνας. Εἰς ἐλληνικοὺς στίχους ἐποίησεν ὁ Τουρκαλδανὸς Χατζῆ Σεκρέτ τὴν Ἀληπασιάδα του, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξυμνεῖ τοὺς ἄθλους τοῦ Ἄλῃ πασᾶ, ἀντάξις αὐτὸς Ὅμηρος τοιοῦτου Ἀχιλλέως. Τὸ ἄσμα τοῦ Σαλίχ πασᾶ ἐξιστορεῖ ἐπεισόδιον τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ πατρὸς του Ἄλῃ, εὐθύς ὡς ἐγνώσθη ἢ διὰ τοῦ σουλτα-

νικοῦ φερμανίου ἀποκήρυξις αὐτοῦ. Ὁ Σουλτᾶνος λέγει ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἄλῃ :

Σουλτᾶν Μαχμούτης πρόσταξε σφερί τοῦ Βεζίρη,
κράξει τοὺς βεζιράδες του, τοὺς ἔκαμε χαζίρι.

Ὁ δὲ Ἄλῃς ἐκάλεσε τοὺς πρεσβυτέρους υἱούς του εἰς μυστικὴν σύσκεψιν περὶ τοῦ πρακτέου, καὶ ἐκθέτει τὸ ἄσμα τοὺς διαμειφθέντας λόγους κατ' αὐτήν. Εἶναι γραμμένον εἰς πολιτικοὺς στίχους ὁμοιοκαταλήκτους· ἡ ρίμα εἶναι τὸ πρῶτον βῆμα, τὸ ὅποιον κάμνει ἡ λαϊκὴ ποίησις, στοχαζομένη ὅτι δι' αὐτῆς καὶ μόνῃς θὰ κατορθώσῃ ν' ἀνέλθῃ ὑψηλότερα· ἀλλ' αἱ πρὸς ὑπερνίκησιν τῶν δυσχερειῶν καταφανεῖς ἐπίπονοι προσπάθειαι στιχουργῶν ἀτέχνων καθιστοῦν πλαδαρὸν καὶ ἄτονον τὸν στίχον καὶ ἐξαφανίζουσι τὴν κυρίαν ἀρετὴν αὐτοῦ, τὴν ἀπλότητα. Καὶ τὸ ἄσμα τοῦ Σαλιχ πασᾶ εἶναι ἐστερημένον πάσης ἀξίας ἐξεταζόμενον ὡς ποιητικὸν ἔργον· ἐνδιαφέρον παρουσιάζει μόνον ὡς πηγὴ ἱστορικὴ, διότι ὁ υἱὸς τοῦ Ἄλῃ, ἂν καὶ δὲν μετέσχε τοῦ οἰκογενειακοῦ συμβουλίου διὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, ἦτο εἰς θέσιν νὰ γινώσκῃ κάλλιστα τὰς ἐπικρατούσας σκέψεις εἰς τὴν οἰκογενειάν του. Ἄλλ' εἶναι καὶ πηγὴ ἀξιόπιστος; ἢ μὴ τυχὸν συνετάχθη τὸ ἄσμα πρὸς ἐξυπηρέτησιν πολιτικοῦ σκοποῦ καὶ πρὸς τοῦτο ὑποβάλλει εἰς τὸν Ἄλῃν συλλογισμοὺς ἄλλοτεροὺς πρὸς τὰς ἀληθεῖς προθέσεις καὶ τὴν προτιμωμένην πολιτείαν τοῦ τυράννου τῆς Ἡπείρου; Τὴν ἀμφιβολίαν γεννοῦν οἱ περὶ τῶν Ἑλλήνων λόγοι τοῦ Ἄλῃ. Ὁ Μουχτάρ καὶ ὁ Βεζίρ, κατὰ τὸ ἄσμα, ἐνθαρρύνουσι τὸν βαρυνόμενον πατέρα των καὶ τοῦ προσφέρουσι τὰ μύθητα πλοῦτη των, βέβαιοι ὅτι θὰ τὸν σώσουν ταῦτα. Ἄλλ' ὁ Ἄλῃς οὔτε εἰς τὰ χρήματα οὔτε εἰς τὸν ἐξ Ἀλβανῶν ἀποτελούμενον στρατὸν του ἔχει ἐμπιστοσύνην. Ὅλας τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ ἔξαρτᾷ ἀπὸ τὴν βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων,

Αὐτοὶ εἶν' ἀνδραῖοι, τολμηροί, πιστοὶ καὶ ρωμαλέοι.

Ἄν ἐνωθοῦν θὰ εἶναι ἀκατανίκητοι. Κρίνει ἀναγκαίαν τὴν συνδιαλλαγὴν καὶ τὴν παροχὴν ἐλευθεριῶν εἰς αὐτούς, οἷας ἀπέκτησαν οἱ Γάλλοι:

Γιατὶ τὸ γένος τῶν Γραικῶν εἶναι καθὼς τῶν Γάλλων,
κι' ὅποιος θαρρεῖ ὑποταγὴν, λάθος ἔχει μέγαν,

καὶ μετανοῶν ἀναφέρει τὰ παράδειγμα «τῶν φοβερῶν Σουλιώτων», τοὺς ὁποίους ματαίως διὰ παντοίων τρόπων ἐζήτησε νὰ καθυποτάξῃ.

Ἄλλ' οἵαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἀξία τοῦ ἄσματος, ὁ ποιητὴς κινεῖ τὴν συμπάθειαν ἡμῶν. Εὐμοιρήσας ἐλληνικῆς παιδεύσεως, πρᾶος τὸν χαρακτήρα καὶ προσηδέστατος, παντελῶς διαφέρων τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν, ὑπέστη τὴν οἰκτρὰν τύχην τῆς μισαρᾶς οἰκογενείας του. Ἀπαχθεῖς μετὰ τὸν φόνον τοῦ πατρὸς του εἰς Κιουτάχλιαν τῆς Προύσης, τὸ ἀρχαῖον Κοτύαιον, ὡς φερμανλῆς καὶ αὐτὸς ἐθανατώθη, μόλις ὑπερβάς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν.

* * *

Ἡ ὥρα δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, ὅσα ἐνέπνευσαν αἱ μετὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν ἐξεγέρσεις τοῦ ἔθνους, ἂν καὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἔγιναν γνωστοὶ οἱ ποιηταί, μάλιστα ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς ἐπαναστάσεις τῆς Κρήτης. Θ' ἀρκεσθῶμεν εἰς ταχέαν ἐπισκόπησιν τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν μεγάλην μεταβολήν, ὅτε εἶδομεν ἀρχομένην καὶ ἐν μέρει συντελεσθεῖσαν τὴν πλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων. Τὰ γεγονότα τοῦ συμμαχικοῦ κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων πολέμου παρήγαγον πλουσίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως βλάστησιν, τῆς ὁποίας ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν δείγματα συνήχθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν *Λαογραφίαν*. Καὶ ἐδῶ μὲν οἱ χωρικοὶ τοῦ Μουζακιοῦ τῆς Καρδίτσας τραγουδοῦν τὴν γοργὴν νικηφόρον προέλασιν εἰς Θεσσαλονίκην, εἰς ᾠσμα ἀρχόμενον διὰ τῶν ἑξῆς στίχων :

Ἐνας μεγάλος βασιλεὺς, ὡσάν αὐτὸς διαβαίνει,
 ἔσου νὰ βγοῦν νὰ τοὺν ἰδοῦν, ἔς τὴ Σαλονίκη μπαίνει.

Πέραν δὲ εἰς τὴν Βιθυνίαν ὁ νέος Νίκος Στεργίου ἀπὸ τὸ Ἄρμοτλου συνθέτει καὶ μελοποιεῖ ᾠσμα τραγουδούμενον ἀπὸ τοὺς συγχωρίους του, εἰς τὸ ὁποῖον τὴν εἰσβολὴν εἰς τὸ βουλγαρικὸν εἶδος χαρακτηρίζει ὡς προσιωνίζουσαν τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀλυτρώτων :

Σάν εἶδανε οἱ Βούλγαροι εἰς τὸ βουνὸν ἑλάνω,
 τὸν μέγαν Κωνσταντῖνο μετ' λαβάντη κατὰ τὸ
 (Ἐύπνη, καμμένη μου ρεῖ,
 εὔπνη νὰ ἰδῆς ἐλευθερίά!)

Ἐξαιρετικῶς γενναία εἶναι ἡ συμβολὴ τῶν νεανίδων εἰς τὴν πατριωτικὴν ποίησιν. Αἱ παρθένοι τοῦ Καστελλορίζου μετὰ τὴν ἀνύψωσιν ἐν τῇ νήσῳ τῶν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας δι' αὐτοσχεδίων διστίχων τῆς σαντακλίδας, δηλ. τῆς κούνιας, ἐξυμνοῦν τὴν σημαίαν, τὸν βασιλέα, τὴν βασίλισσαν, καὶ ἐκθειάζουν τὸν Βενιζέλον καὶ ἄλλους πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς τοῦ βασιλείου. Ἡ νεανὶς Μυγδαλινὴ Γκίτζα, ἀπὸ τὴν Μπρούφλιανη τῆς Φθιώτιδος, συνθέτει ᾠσματα τοῦ πολέμου, τὰ ὅποια προσαρμόζει εἰς γνωστὰς παλαιὰς μελωδίας. Κοράσια τῆς Κυνουρίας τραγουδοῦν καὶ χορεύουν εἰς συρτὸν χορὸν ἐπίκαιρα εὐθυμα τραγούδια, εἰς τὰ ὅποια πειράζουν τοὺς ἐξ Ἀμερικῆς ἐλθόντας συντοπίτας τῶν ἐπιστράτους. Ἄλλη ἀγράμματος κόρη ἀπὸ ἕν χωρίον τῆς Κυνουρίας ἀποκοιμίζει τὸ μικρὸ ἀδελφάκι τῆς με ἰδιόμελα νανουρίσματα, τὰ ὅποια ταχέως γίνονται δημοτικὰ τραγούδια, διότι θέμα ἔχουν γεγονότα τοῦ πολέμου, ὅσον τὸ περὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἰωαννίνων, τὸ ἀρχόμενον οὕτω :

Τὰ πήραμε τὰ Γιάννινα, μάτια πολλὰ τὸ λένε,
 (ὅπου γελοῦν καὶ κλαίνε).

Τὸ λέν πουλιά τοῦ Γραβανοῦ κι ἀηδόνια τοῦ Μετσόβου,
τὸ λέν οἱ χτύποι κ' οἱ βρονταῖς, τὸ λέν κ' οἱ καμπάναις,
τὸ λέν κ' οἱ χαρούμεναις καὶ μαυροφόραις μάνναις.

Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου προπάντων ὀρμητικὸν ἐκχύνεται τὸ πάθος τῶν γυναικῶν καὶ ἀπροσποίητον ἐκφαίνεται τὸ φρόνημά των, εἶναι οἱ θρηνοὶ εἰς τοὺς θανόντας κατὰ τὸν πόλεμον. Εἰς τὰ μοιρολόγια εὐρίσκομεν εἰλικρινῆ ἔκφρασιν τῶν κατεχόντων τὰς πενθούσας συναισθημάτων καὶ διαβλέπομεν τὴν σύγκρουσιν τῆς στοργῆς πρὸς τοὺς προσφιλεῖς νεκροὺς καὶ τῆς συνειδήσεως τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ τὴν κατίσχυσιν τοῦ καθήκοντος. Εὐάριθμα αὐτοσχέδια μοιρολόγια τῆς Μάνης, τυχαίως περισυλλεγέντα, κατοπτρίζουν τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς τῶν ἀρελῶν καὶ ἀμορφώτων θρηνηφῶν. Εἰς τὸ μοιρολόγιον κατὰ τὸ ἐν Ἀρεσπόλει μνημόσυνον τοῦ βασιλέως Γεωργίου ἢ θρηνηφῶς Μαριγῶ Λεοντακιανάκου φαντάζεται τὸν δολοφονηθέντα βασιλέα ἡγούμενον ἐν Ἄδῃ τῶν πεσόντων ἐν τῷ πολέμῳ Ἑλλήνων· ὁ στρατός του ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ παιδιὰ «κεῖνα ποῦ σκοτωθήκανε Μέσ' εἰς τῆς Ἡπείρου τὰ βουνά, Ἐς τὴ θάλασσα καὶ εἰς τὴ στεριά, Γιά τὴν πατρίδα τὴ γλυκειά». Καὶ παρακαλεῖ τὸν βασιλέα νὰ ἐκλέξη τιμητικὴν φρουράν του τοὺς νεκροὺς τοῦ ἁγίου συντάγματος, τὸ ὅποιον ἐσυγκροτεῖτο ἀπὸ Μανιάτας. Ἡ μήτηρ τοῦ Γιάννη Ἀρσανίτη, ἀπὸ ἐν χωρίον τοῦ Γυθίου, θρηνηφῶσα αὐτὸν φανεύει καὶ εἰς τὸ Μπιζάνι, συμβουλεύει τὴν νύμφην τῆς νὰ ἐξακελευθῆ φερούσα τὸ μωμασί, τὴν ἐρθεράν δηλ. ταῖνταν, τὴν ὁποίαν ἀφαιροῦν ἀπὸ τὴν ἐνδυμασίαν των αἱ χῆραι· δὲν ἔχει λόγον νὰ πενθῆ, ὡς αἱ ἄλλαι χῆραι, διότι ὁ ἀνδρας τῆς «σκοτώθηκε εἰς τὸν πόλεμο, Διάη μὲ δόξα. μὲ τιμή» καὶ συμβουλεύει προσέτι νὰ φυλάξῃ διὰ τὸ ἀνήλικον τέκνον τῆς τὸ ὄπλον τοῦ πατέρα του· μετ' ὀλίγα χρόνια θ' ἀξιωθῆ νὰ τὸ μεταχειρίζεται· «καὶ θὰ ρθῆ κι' ἄλλη ἐποχὴ. Καὶ θὰ νὰ γίνῃ ἀφορμὴ, Καὶ πόλεμος θὲ νὰ γενῆ. Κι' ὁ Γιῶργης (ὁ ἔγγονός τῆς δηλ.) θὰ πιστρατευθῆ, Καὶ θὲ νὰ πάῃ ἐκεῖ κοντὰ Ἐς τὸν τάφο τοῦ πατέρα του. Θὰ σκούξῃ, ἀπ' ἀγρία τὴ φωνὴ Ὁ τόπος ν' ἀνακουισθῆ, Κι' ὁ Γιάννης μας νὰ βῆκιωθῆ». Ὁ Γιάννης ὁ νεκρὸς τοῦ Μπιζανίου δὲν θὰ μείνῃ ἀνεκδίκητος, κατὰ τὰ μανιάτικα ἔθιμα. Ὁ ἐνηλικιωθεὶς υἱὸς του θὰ πάρῃ πίσω τὸ αἷμά του πολεμῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος.— Ἡ Δημοσθέναινα Κουβαρίνα, ἀπὸ τὸ μικρὸν χωρίον Κοκκάλα τῆς Μάνης, εἰς τὸ μοιρολόγι διὰ τὸν υἱὸν τῆς, τοῦ ὁποίου τὰ ὄστα ἀνεκόμισεν ὁ σύζυγός τῆς ἐκ τοῦ Σαρανταπόρου διὰ νὰ τὰ θάψῃ εἰς τὸ χωρίον του, κατέληγε διὰ τῶν ἐξῆς : «Κ' ἐγὼ τὸ λέω ἀπὸ καρδιά Σῦρε, παιδί μου, εἰς τὸ καλό, Καὶ εἰς τὸ δεξιὸ παράδεισο, Μὲ τὸ χαμὸ ποῦ χάθηκες, Γιά πίστη καὶ χριστιανισμό. Καὶ ἄλλη μάννα μὴν καῆ Ἀπὸ τοῖς σφαίραις τῶν ἐχτρῶν Καὶ τῶν βαρβαρικῶν λαῶν». Καὶ τοὺς ἐρχομένους ἐκ τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὸ μνημόσυνον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ὑπεδέχετο γαλήνιος καὶ ἱλαρὰ τὴν ὄψιν, ἔλεγε δὲ «πανηγύρι κάνω». Διότι ἑορτὴν καὶ παγ-

ήγγυριν ἐθεώρει τὴν μνήμην τοῦ ἐνδόξου θανάτου τοῦ τέκνου της.

Ἡ Δημοσθέναινα Κουβαρίνα εἶναι αὐτὴ ἐκείνη, ἣτις ὀλίγους μῆνας πρότερον εἰς γειτονικὸν χωρίον παρὰ τὸ Ταίναρον ἠύτοσχεδίασε θαυμάσιον μοιρολόγι εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἐν Ἡπειρῷ πεσόντος στρατιώτου Δημομητρίου Λιδανᾶ. Καὶ εἰς αὐτὴν ἀπήντησε δι' ἄλλου, ἐπίσης ἐξόχου, αὐτοσχεδίασματος ἢ μάμμη τοῦ νεκροῦ. Τὰ μοιρολόγια ταῦτα εἶναι γνωστά, διότι πολλὰ περὶ αὐτῶν ἐγράφησαν καὶ μεταφράσεις αὐτῶν εἰς ξένας γλώσσας ἐδημοσιεύθησαν, καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου πρό τινος χρόνου ἀνέγνωσεν ἀποσπάσματα αὐτῶν ὁ συνάδελφός μου κ. Λάμπρος. Διὰ τοῦτο δὲν θὰ εἶπω ἄλλο περὶ τούτων, ἀλλὰ μόνον θὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ μὲ ἐπιτρέψητε νὰ σᾶς ἐπαναλάβω παρατηρήσεις τινὰς περὶ τῆς ἐκ τούτων ἐντυπώσεως, τὰς ὁποίας ἔγραφον δημοσιεύων τὰ μοιρολόγια ἐκεῖνα ἐν τῇ *Λαογραφίᾳ*. «Ἐκεῖνο, ἔλεγον, ὅπερ ἐμποιεῖ αἰσθησὶν καὶ κινεῖ τὸν θαυμασμόν εἶναι ὅτι αἱ δύο γυναῖκες οὐδένα λόγον κάμνουν εἰς τοὺς θρήνους περὶ τῶν οἰκείων νεκρῶν, ἀλλ' ἔχουν προσηλωμένην τὴν διάνοιαν εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα καὶ συζητοῦν περὶ συναφῶν πρὸς τοῦτον γενικωτέρων ζητημάτων. Ἡ πρώτη μόνον ἀναφέρει ἐν παρόδῳ τὸν ἐν τῷ πολέμῳ θάνατον τοῦ υἱοῦ της μακαρίζουσα αὐτὸν ὅτι ἐθυσίασεν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τὸν βίον καὶ παρατηρεῖ εἰς τὸν πατέρα τοῦ θρηγουμένου ὅτι εἶναι ἀπρεπὲς νὰ θρηνῶσι τὰ τέκνα τῶν. Ἡ δευτέρα μόνον φρόνημα, τὸ ὁποῖον διαλάμπει εἰς τοὺς λόγους τῶν χωρικῶν γυναικῶν, καὶ τὸ ὁποῖον λαμπρότερον ἀναδεικνύει ἢ ἀπειλὸς καὶ ἀβεξία ἐκφρασίς, κατ' ὀδὸν φαίνεται ὡς λειπόμενον τῆς θρυλουμένης φιλοπατρίας τῶν ἀρχαίων Λακαινῶν».

Ταῦτα εἶναι ὀλίγα δείγματα τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, τῆς προελθούσης ἀπὸ τὰ τελευταῖα μεγάλα γεγονότα. Τὴν ἔκτασιν τῆς βλαστήσεως αὐτῆς δὲν δυνάμεθα ἀκόμη νὰ προσδιορίσωμεν, ἀφοῦ μόλις ἤρχισε τὸ ἔργον τῆς περισυλλογῆς· ἀλλ' ὅμως δεδομένου ὄντος ὅτι ὁμοίομορφος εἶναι ἡ δημοτικὴ ποίησις ἐκάστης περιόδου, εἴμεθα εἰς θέσιν ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀξίαν καὶ νὰ ἐκφέρωμεν κρίσεις περὶ τοῦ συνόλου αὐτῆς. Εἰς ἐκάστην περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους θ' ἀνέμενέ τις, ὅσον δεινότεραι κρίσεις συνταράσσουν τὸν ἐθνικὸν βίον, ὅσον ἐνδοξότερα γεγονότα ἀνυψώνουν τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ, τοσοῦτον ἐντονωτέρα νὰ ἐκδηλώνεται καὶ ἡ ἀπήχησις αὐτῶν εἰς τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι δὲν παρατηρεῖται. Εἰς τὴν περίοδον τῶν μεγάλων δοκιμασιῶν συμπίπτει ἀκμὴ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἣτις παρήγαγε τὰ κλέφτικα ᾄσματα καὶ τὰ ἱστορικὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ εὐλογος θὰ ἐφαίνετο ἡ προσδοκία ὅτι ἡ δημοτικὴ ποίησις θὰ ἐξικνεῖτο εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον αὐτῆς εἰς τὴν περίοδον, καθ' ἣν τσαῦτα εὐφρόσυνα γεγονότα ἐπῆλθον, ἄνευ σπαραγμῶν ἐσωτερικῶν, ἄνευ τῶν σποραδικῶν κηλίδων, αἵτινες κατεσπίλωσαν τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν ἡμῶν. Ὅσοι τοιαύτην προσδοκίαν ἔτρεφον, τὴν εἶδον διαψευδομένην ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ἐπιτρέπεται νὰ ἀποδώσωμεν τοῦτο εἰς ἐξασθένησιν τῆς

δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ καὶ εἰς ἀπάμβλυνσιν τοῦ καλαισθητικοῦ συναισθήματος αὐτοῦ ; Τὸ ἐπ' ἐμοὶ ὄχι μόνον δὲν παραδέχομαι τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πιστεύω ὅτι εἰς ἀντίθετα πορίσματα ἄγει ἡμᾶς ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς δημοτικῆς ποιήσεως καὶ καθόλου τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας· ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ὑπολαμβάνεται τεκμήριον καταπτώσεως, μαρτυρεῖ μᾶλλον πρόοδον, εἶναι σημεῖον μεταβάσεως εἰς ἀνώτερον πνευματικὸν ἐπίπεδον. Ἡ πρὸς τὰ πρόσω πορεία δὲν ἀκολουθεῖ κανονικὴν εὐθείαν γραμμὴν. Ὁ βαδίζων συναντᾷ πολλάκις ἐμπόδια τῆς ὁδοῦ, τὰ ὅποια χρειάζεται νὰ παρακάμψῃ· ἡ δὲ κίνησις αὐτοῦ φαίνεται ὡς ὀπισθοδρόμησις, ἐνῶ τὸναντίον εὐτὼ προχωρεῖ ἀσφαλέςτερον.

* * *

Καταπαύων τὸν λόγον νομίζω ἀναγκαῖον νὰ προσθέσω ὀλίγας λέξεις πρὸς βεβαίωσιν ἢ τοῦλάχιστον πρὸς διασάφισιν τῆς πεποιθήσεώς μου ταύτης.

Περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου τῆς ἀκμῆς τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων ἤρχισεν ἡ ἀνατολὴ νέας περιόδου πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους, ὁσημέραι προΐουσης, ἀφότου ἀπεδόθη ἡ ἐλευθερία εἰς μέρος τοῦ ἔθνους καὶ ἀπέτελεσε τοῦτο κράτος ὀργανωμένον. Ἀπὸ τῆς πνευματικῆς ἀνάπτυξιν δὲν ἦτο τὸ αὐτὸ, ὥστε νὰ καθίσταθῃ φανερὰ ἡ μεταβολὴ καὶ νὰ δειχθῇ ἡ συντελουμένη πρόοδος. Ἐκτοτε ἐπέρχεται παρρηκία τῆς δημοτικῆς ποιήσεως. Τὴν θέσιν παλαιῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων καταλαμβάνουσιν τ' ᾠσματα ποιητῶν μετρίων, ἐλλιποῦς αἰσθητικῆς μορφώσεως, διατελούντων δὲ ὑπὸ τὴν ἐπιβρῆσαν ὄρων ἀλλοτρίων τῆς τέχνης καὶ ἐπιβλαβῶν εἰς αὐτήν. ἀλλὰ πληρούντων τὰς ἀνάγκας μεγίστου μέρους τοῦ λαοῦ. Τὰ δημοτικὰ ᾠσματα ἀντικαθίστανται κατὰ μικρὸν ἀπὸ τὰ ἀνακρεόντεια τοῦ Χριστοπούλου, ἀπὸ τὰ πολεμικὰ θούρια καὶ τὰ πατριωτικὰ ᾠσματα βραδύτερον ἀπὸ τὰ εἰς ξενικούς ἤχους προσημοσμένα ᾠσματα τοῦ Ραγκαβῆ καὶ τοῦ Σκυλίτση. Καλλιφῶνοι τραγουδισταὶ καὶ κιθαρῶδοί, ἀλλὰ ποιηταὶ μετριώτατοι, ἀγωνίζονται ἐναμίλλως πρὸς τούτους, καὶ δημοτικώτατον ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ἔγινε τὸ ᾠσμα τοῦ Κωνστ. Θαλλεῖδου, τοῦ ὁποίου παροιμιώδης κατέστη ὁ στίχος

Εἰς τὸ ρεῦμα τῆς ζωῆς μου διατὶ νὰ σ' ἀπαντήσω ;

Τὸ ᾠσμα, ὅπου ὁ ποιητὴς φαίνεται ὑπολαμβάνων ὅτι προσδίδεται ἐξαιρετικὴ δύναμις εἰς τὴν ἔκφρασιν δυσέρωτος πάθους διὰ τῆς ἐπισωρεύσεως πυκνῶν ζοφερῶν χρωμάτων, διὰ καταιγίδος στόνων καὶ θακρῶν, ὡς δεικνύει αὐτὴ ἡ πρώτη στροφή του·

Εἰς φρικώδεις μαύρας νύκτας ἔς τὴν σιγὴν τῆς ὑψηλοῦ,
ἀντικρυ κοιμητηρίου,
νέος ἐμπαθῆς θρηναί.

Ἡ φωνὴ του ἐμοιάζει ἤχον μουσικῆς πενθίμου
καὶ ὁ κόραξ τῆς ἐρήμου
τοὺς κλαυθμούς του ἀντηχαί.

Αἱ Ἐπιγραφολογίαι, ὡς ἐπιγράφονται τὰ διὰ τοὺς πολλοὺς ἐκδιδόμενα βιβλικά, τὰ ἐξηγηρετοῦντα τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς ἐπικουρίας τῆς μνήμης τῶν τραγουδιστῶν, περιλαμβάνοντα τὰ συνήθως ψαλλόμενα ὑπ' αὐτῶν ἄσματα, αἱ Ἐπιγραφολογίαι εἶναι πιστὸν κάτοπτρον τῆς ποιητικῆς ἀνατροφῆς τοῦ κοινοῦ. Εἰς τὰς παλαιωτέρας ἐκδόσεις ὑπερτερεῖ τὸ πλῆθος δημοτικῶν ἄσμάτων· εὐρίσκονται δὲ καὶ ἄσματα πατριωτικά, οἷον τὸ ἐξῆς:

Ζεῦ θεῶν τε καὶ ἀνδρῶν ἕμοῦ πάντων βασιλεῦ,
ὦ σὺ Μουσῶν, Χαρίτων, Ἀθηνᾶς, Ἀπόλλωνος γονεῦ,
ἄθλων κόσμου ὑψίζυγε σταθμεῦ καὶ διανομεῦ,

τὸ ὅποιον ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1836 διεκωμώδησεν ὁ συγγραφεὺς τῆς Βαβυλωνίας Βυζάντιος· ἢ ἐρωτικὰ ὡς αὐτό :

Εἰς τοιαύτην ὕλην
πρέπει καὶ κοσμεῖν
νοθεῖ ὁμηρικῆς
καὶ τὰ συγγραφεῖς
περιστάτικον

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐπειτα ἀρχίζει ἡ παρεμβολὴ ἄσμάτων τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Ἰουλίου Τυπάλδου, τοῦ Βαλαωρίτου καὶ κατόπιν πληθύνονται τὰ τραγούδια τῶν νεαρῶν ποιητῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκεῖνα μόνον τὰ ἄσματα διαδίδονται εἰς τὸν λαὸν καὶ περιλαμβάνονται ἐπομένως εἰς τὰς Ἐπιγραφολογίας, τῶν ὁποίων εἶναι γνωστὸν τὸ μέλος· τὰ μὴ τονισμένα δὲν φθάνουν μέχρι τοῦ πολλοῦ πλῆθους.

Ὅπως ἡ δημοτικὴ ποίησις ἀναμιγνύεται καὶ συγχωνεύεται μετὰ τῆς τεχνικῆς καὶ ἀποτελεῖ μετ' αὐτῆς σύνολον, ἀλλὰ σύνολον ἀνομοιομερὲς καὶ ἀνομοιόμορφον. Εἶναι αὕτη ἡ μεταβατικὴ κατὰ τασίς, ἐξ ἧς προΐσχυσε τῆς καθολικῆς μορφώσεως θὰ προκύψῃ ἡ ἐνότης καὶ ἡ ἀρμονία. Ὅταν δὲ οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἀναπτυσσόμενοι γίνονται ἱκανοὶ νὰ ὑψωθοῦν μέχρι τῶν ἀληθῶν ποιητῶν, ὅταν θὰ ὑφίστανται ἄμεσον τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν, ὡς καὶ οὗτοι ἐν μέρει ἀναγκαίως ὑφίστανται ἐπίδρασιν τινὰ τοῦ λαοῦ, τότε δὲν θὰ ὑπάρχῃ διάκρισις τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς ἄλλης ποιήσεως ἢ δημοτικὴ δὲν εἶναι εἶδος ποιήσεως ἰδιαιτέρον, ἀλλὰ σταθμὸς, καθ' ὃν δὲν ἐκφαίνεται ἡ προσωπικότης τοῦ ποιητοῦ. Ἐπικρατεῖ δὲ ἡ προσωπικότης, καθ' ὅσον προάγεται ὁ πολιτισμὸς, καὶ ὁ ποιητὴς ἀπολαμβάνει καθόλου μείζονα ἐλευθερίαν παρὰ ὁ εἰς κατωτέραν πνευματικὴν βαθμίδα εὐρισκόμενος. Καὶ ἐμφαίνεται ἡ προ-

σωπικότης ἐν τῇ αὐτοτελείᾳ, τὴν ὁποίαν κατὰ λόγον τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας αὐτοῦ ἀναπτύσσει ὁ ποιητὴς αἰρόμενος ὑπὲρ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν τῆς συγχρόνου μορφώσεως.

Ἡ ἱστορία τῆς γραμματολογίας πάντων τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν μᾶς διδάσκει, ὅτι ἡ δημοτικὴ ποίησις ἤκμαζεν, ἐφ' ἔσον πάσαι αἱ τάξεις παρομοίαν εἶχον ἀνάπτυξιν. Παρήκμασε δὲ καὶ σχεδὸν ἐξηφανίσθη ἀναλόγως τῆς ἐπιδόσεως τῶν γραμμάτων ἐν ἐκάστῳ ἔθνει. Περίτρανον ἀπόδειξιν παρέχει ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος, ὁ μὴ διατηρήσας τῆς δημώδους ποιήσεως αὐτοῦ εἰ μὴ ὀλίγιστα καὶ παντελῶς ἀσήμεντα λείψανα. Ὅθεν ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι καὶ ἡ παρακμὴ τῆς ἰδικῆς μᾶς δημοτικῆς ποιήσεως δὲν εἶναι τεκμήριον πνευματικῆς καταπτώσεως, ἀλλὰ μᾶλλον εὐοίωνον προμήνυμα λαμπροτέρας ἀνθῆσεως τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ